

Meahcci - et grunnlag for identitet, kultur og *birgejupmi*

- Rapport fra Sametingets arbeidsgruppe for utmark, 29. februar 2016.

Innhold

Oppdraget fra Sametinget.....	3
Utvalgets sammensetning og møtevirksomhet.....	4
Innledende merknader	4
Næringsutvikling og verdiskaping i <i>meahcci</i>	4
Sametingets areal- og miljømelding, 2009. <i>Leve i landet på landets vis.</i>	5
Samisk <i>meahcásteapmi</i>	7
Forståelsen av <i>meahcci</i>	9
Hva er samisk <i>Meahcásteapmi</i> ?	10
Rettighetsbærere til <i>MEAHCCI</i>	11
Samspillet mellom gruppene.....	12
Samisk bruk og norske rettsbegreper	13
Barn og unge – barnehager og skole.	14
Jakt, rovdyr og fredninger.....	15
Småvilt.....	16
Vårjakt på ender.....	17
Fang og slipp.....	18
Økt konkurranse om arealer og ressurser – «villmarksturisme».....	19
Finnmarksloven 2005.	20
EØS-bestemmelsene.	22
Vurdering av alternativer.	22
Samerettsutvalget II - NOU 2007: 13. Bind A. Den nye sameretten (sru II).....	23
Faggrupperapporten «Forenkling av utmarksforvaltningen».....	25
Forskning og forvaltning – kunnskap om samisk tradisjonell kunnskap.	25
Samisk naturbruk i nasjonalparker og verneområder	27
Motorferdsel.	27
Sjøsamene.....	28
Konkluderende forslag.	29
En totalgjennomgang av lover og regler som hindrer tradisjonell bruk.	29
Egen lovparagraf for å understreke den identitetsmessige og kulturelle verdien av <i>meahcci</i> ?	29
Underlagsdokumenter og litteratur	30
VEDLEGG.	30
Innspill til Sametinget i forbindelse med reindriftsmeldinga – særlig sørsamisk båatsoe - reindrift	30

Oppdraget fra sametinget

Sametingets administrasjon skriver i sitt grunnlagsnotat av 28.8.15 at Sametingsrådet har igangsatt arbeidet med revidering av sametingsmeldinga om areal og miljø. I den forbindelse ønsker man å nedsette ei gruppe som «... skal bidra til å belyse samisk utmarksbruk og hvordan dagens forvaltning er tilpasset utmarksutøvers behov». Denne ressursgruppa skal levere egne forslag for politikkutvikling som omhandler samisk utmarksbruk.

I drøftinga av gruppas arbeid sies det at det er en utfordring i og for forvaltninga at tradisjonell høsting til husholdsbruk ikke lar seg kategorisere under begrepet «næringsutøvelse», men at den kulturelle betydning likevel er mer enn bare "fritidsaktivitet". I de fleste samiske bygder er det vanlig med slik høsting som bidrar til naturalier i husholdninga, og er dermed et svært viktig tilleggsbidrag til den totale husholdsøkonomien. I noen tilfeller kan dette også være avgjørende for folks totale inntjening og mulighet for å bo i disse områdene.

Videre sies det at målsettinga er at samisk utmarksbruk skal legges til grunn i offentlig forvaltning av utmark. Dette vil bli reflektert i areal- og miljømeldinga. Der vil man ta opp debatten om ivaretagelse av tradisjonell utmarkshøsting til husholdsbruk, kombinert med opprettholdelse av tradisjoner i forvaltning av arealer, «... uten å koble det til næringsutøvelse i økonomisk målestokk». Med grunnlag i et verdibasert utgangspunkt skal man «... synliggjøre betydningen av tradisjonell høsting og definere hvordan Sametinget bør arbeide videre med dette.

Gruppa skal se nærmere på hva som er den samiske utmarksbruken og hvordan dagens regelverk og forvaltning er tilpasset lokale tradisjoner, sedvaner og rettsforståelser for bruk og bevaring av utmarksressursene.

Videre skal gruppa se på hvordan det tas hensyn til tradisjonell utmarksbruk i forvaltninga, og om dagens forvaltningsregime er tilpasset utmarksbrukernes behov. Herunder er en mulighet til å se på hvilke verktøy myndighetene og forvaltninga har som er egnet til å videreføre samisk kultur og levemåte. Blir tradisjonell utmarksbruk i de lokale og sentrale forvaltningspraksisene ivare tatt? Hvilken mulighet gir særlover som regulerer forvaltning av enkelte fornybare ressurser til lokale tilpasninger som tar hensyn til samisk kultur og sedvane?

Sametinget la opp til en bredest mulig sammensetning, og presiserte at

«... ressursgruppa kan gi innspill og kommentarer på utkast til vurderinger og forslag utarbeidet i forbindelse med meldingsarbeidet hva gjelder bruk, forvaltning og bevaring av utmarksressursene. Slik vil gruppa kunne inneha en rolle også som referansegruppe».

Sammenfattende ble mandatet utforma på følgende måte:

«Ressursgruppas mandat er å levere egne forslag for politikkutvikling for utmarksbruken. Disse forslagene vil være del av kunnskapsgrunnlaget for Sametingets areal- og miljømelding. Utvalget kan også fremme synspunkter til materiellet som Sametinget utarbeider om utmark i forbindelse med meldingsarbeidet».

Utvalgets sammensetning og møtevirksomhet.

Utvalget har hatt følgende sammensetning:

Siss Heidi Hansen, Gunnarnes på Rolvsøy, Nancy Porsanger, Sirma, Johan Ingvald Hætta, Kautokeino, Sigvald Persen, Indre Billefjord, Jan Erik Henriksen, Alta, Unni Fjellheim, Røros.

Utvalgets sekretær har vært Steinar Pedersen, Tana.

Utvalget har hatt 4. møter:

- Tromsø, 28.-29.10.15
- Tromsø, 26.11.15
- Alta, 7.-8.1.2016
- Røros, 17.-18.2.2016

Utvalget deltok også på Sametingets faglig innholdsrike areal- og miljøseminar i Tromsø, 25.-26.11.15. For utvalget har det også vært en styrke at fagleder Sten Olav Heahтта har fulgt alle møtene.

Innledende merknader

Utvalget har drøfta verdigrunnlaget for samisk utmarksutøvelse, og hvilket fundament tradisjonell tilknytning til naturen har for folk i dag. Hva er det man tar med seg inn i et moderne samfunn, og hvilke utfordringer er det som blant annet den teknologiske utviklingen har ført med seg?

I arbeidet har man hatt et mest mulig praktisk siktemål, med håp om at de forslagene man fremmer skal være realiserbare og bidra til å bedre vilkårene for fremtidig samisk utmarksutøvelse. I den forbindelse har utvalget i størst mulig grad trukket veksler på medlemmenes allsidige kompetanse og de erfaringene man har fra ulike deler av Sápmi.

Arbeidsfeltet har vært svært vidt. Utvalget kom derfor tidlig frem til at man måtte gjøre et utvalg av emner og temaer som det var håndterlig å si noe om. Man erkjenner at det ikke har vært mulig å si noe «om alt».

Vi har drøfta og pekt på en del forvaltningsløsninger som kan bidra til å bedre situasjonen for tradisjonell samisk utmarksutøvelse i et moderne samfunn. Vår liste er likevel på ingen måte uttømmende, men håpet er likevel at Sametinget vil finne elementer som kan brukes i en videre politikktutforming når det gjelder bruken av naturgodene i samiske områder.

I henhold til mandatet kan gruppa også fremme anbefalinger utenom det som helt spesifikt går på utmarksutøvelse. I et vedlegg tar vi i den forbindelse opp en del spørsmål angående reindrift/båatsoe særlig i det sørsamiske området. Det er innspill til Sametingets arbeid med en ny reindriftsmelding.

Et felt som har med tradisjonell samisk næringsutøvelse å gjøre, er bruken og forvaltninga av sjøens ressurser. Der er utfordringene for folk som baserte seg på hjemmefiske i kombinasjon med andre næringer, at rettsgrunnlaget deres gradvis er blitt plukka fra hverandre. Det er noe som fortsatt skjer både innenfor sjø- og laksefisket, og i forhold til for eksempel oppdrettsnæringas båndlegging av fjordarealer. Dette sier vi noe om avslutningsvis.

Vi har også funnet det riktig å gjengi hovedpunktene i enkelte aktuelle dokumenter som angår gruppas arbeid. Det gjelder i første rekke Sametingets areal- og miljømelding fra 2009 og forslagene fra Samerettsutvalget II om de samiske områdene sør for Finnmark. Vi nevner også faggrupperapporten om utmarksforvaltninga som kom i 2014.

Vår oppsummerende anbefaling er at Sametinget bør gjøre en totalgjennomgang av lover og regler som i dag stiller seg hindrende i veien for at folk skal kunne utnytte de lokale naturgodene på land og i sjø, i tråd med alders tids bruk og urfolksrettens prinsipper, og bruke alle tilgjengelige kanaler for å sikre denne retten.

Næringsutvikling og verdiskaping i *meahcci*

har til alle tider vært en grunnleggende ressurs for befolkninga i de samiske områdene. Dette kan også gi grunnlag for økt verdiskaping målt i kroner og øre, når det aktivt legges til rette for næringsutvikling. Dette ligger utenfor utvalgets mandat. Vi i vil likevel peke på behovet for en hensiktsmessig organisering av slik næringsretta aktivitet med basis i *meahcci*. Sametinget bør også vurdere å avsette økte administrative ressurser til å ivareta et slikt arbeid.

Dette betinger en kartlegging av ressursene som kan danne grunnlag for næringsutvikling. Det må utvikles en næringsplan – muligheter, utfordringer og begrensninger, og etableres et næringsmannfall. Produktutvikling er også viktig, og man kan tenke seg at det i samarbeid med Sametinget utvikles en næringsavtale for *meahcásteapmi*.

Sametingets areal- og miljømelding, 2009. Leve i landet på landets vis

Sametinget har tidligere laga flere dokumentet med stor relevans for utmarksgruppas arbeid. Et slikt sentralt dokument er Sametingsrådets miljø- og arealmelding fra 2009 – Leve i landet på landets vis. Vi har funnet det riktig å oppsummere de delene av dette dokumentet som har størst relevans for utvalgets arbeid.

I meldinga heter det at areal og ressurser gir grunnlag for bosetting og næringsutøvelse, og at det er en betingelse for å utvikle egen kultur og samfunnsliv. De vidstrakte samiske områdene er rike på ressurser, noe som har ført til konkurranse fra andre interesser. Dette har i sin tur ført til et press på tradisjonelle livsformer og levemåter.

Meldinga redegjør videre for lov- og regelverk som gir Sametinget innflytelse på areal- og miljøpolitikken. Det gjelder Sametingets egne retningslinjer for endra bruk av utmark i forhold til Finnmarkslovens bestemmelser, og ikke minst plan- og bygningsloven som eksplisitt også skal sikre grunnlaget for samisk kultur, næringsutøvelse og samfunnsliv. Naturmangfoldloven hører også med i denne kategorien.

Hovedsiktemålet med meldinga i 2009 var å sikre ei bærekraftig utvikling i nordområdene, som omfatter både økologisk, kulturell og sosial bærekraft. Det omfatter tilgang og rettigheter til egne bosettingsområder og mulighet til å forvalte disse i samsvar med egne tradisjoner og verdier. Dette stiller krav også til overordna

myndigheter, regjering og storting, og på lokalt nivå særlig til kommunene som er ansvarlige for å iverksette areal- og miljøpolitikken.

Meldinga drøfter også hva som er samiske verdier, og konstaterer at det samiske verdisynet sjelden er blitt lagt til grunn i offentlig forvaltning. Sterk slektstilhørighet defineres som en samisk verdi, og at denne tilhørigheta skaper tilknytning til et sted og et område – selv om det skulle være fraflytta og gått over til å bli et fritidslandskap.

En annen samisk verdi som understrekes er det tradisjonelle synet på naturen, og at dette også er aktuelt i forbindelse med forvaltning av arealer og ressurser. Det henger sammen med at avhengighet av naturen både har gitt stor kunnskap om og respekt for den. Man tok det man trengte for egen overlevelse, uten å forringe mulighetene for fremtidige generasjoner. Det var en bærekraftig høsting i praksis.

Det konstateres at selv om flertallet av de som bor i samiske bygder i dag ikke er direkte avhengige av naturen, bærer folk fortsatt med seg en forståelse av naturen som går tilbake til den tradisjonelle samiske høstingskulturen.

Meldinga anfører også at det fra lokalt samisk hold blir argumentert med at utmarka i uminnelige tider har vært et høstingsområde og en plass å hente viktig tilskudd til livsopphold og inntekt. På den andre siden har man lovverket som regulerer ferdsel og bruk av utmarka som i mindre grad tar hensyn til samisk tradisjon og verdisyn.

Utmarksbruk – ikke bare menn

En meget viktig påpeking i meldinga er at det ved forvaltning av areal og ressurser gjerne har vært sterkest fokus på menns bruksområder og kunnskaper. Menns ansvarsområde i reindrift og ved utmarkshøsting, ved elgjakt, fiske og fangst, har fått større oppmerksomhet enn kvinners bruk av og kunnskap om utmark og høstingsområder. Dette har ført til at diskusjonen har fokusert mye på motorisert ferdsel i utmarka og tilgang til nye områder med slike kjøretøy, eller til mulighet for andejakt om våren eller flere elgvald. Kvinners

og barns tradisjonelle bruk av utmarka, som bærplukking, sanking av sennagress og bark, og fiske i nærliggende vann og elver, har sjelden blitt trukket fram og gjort til gjenstand for en debatt om framtidig praksis og rettigheter.

Lowverk og konvensjoner

Konvensjonen om biologisk mangfold er sentral når det gjelder miljøet og bruken av arealer.

For urfolk er artikkel 8j i konvensjonen viktig:

«Hver kontraherende part skal så langt det er mulig og hensiktsmessig... under hensyn-
tagen til sin nasjonale lovgiving, respektere, bevare og opprettholde urbefolknings- og lokalsamfunnenes kunnskaper, innovasjoner og praksis, som representerer tradisjonelle livsstiler av betydning for bevaring og bærekraftig bruk av biologisk mangfold, og fremme en bredere anvendelse av disse, med samtykke og medvirkning fra innehaverne av slike kunnskaper, innovasjoner og praksis, samt oppfordre til en rimelig fordeling av fordelene som følger av utnyttelsen av slike kunnskaper, innovasjoner og praksis».

I meldinga sies det at denne artikkelen åpner for et betydelig innslag av medbestemmelse for urfolk over egen kunnskap, praksis, livsstil og fordeling. Staten er også folkerettslig forplikta til å sikre det materielle grunnlaget for samisk kultur, og at det er samisk deltakelse i bruk, forvaltning og bevaring av naturressursene i samiske områder.

Naturmangfoldloven har i sin formålsparagraf formuleringer om å sikre grunnlaget for samisk kultur. Loven skal også anerkjenne og vektlegge samisk tradisjonell kunnskap som en del av kunnskapsgrunnlaget ved offentlige beslutninger som berører naturmangfoldet.

Det konstateres at forvaltning av arealer og ressurser i stor grad skjer lokalt, med plan- og bygningsloven som det viktigste styringsredskapet. Denne loven gir den enkelte kommune omfattende myndighet og ansvar for å forvalte egne arealer og ressurser.

Plandelen i den nye plan- og bygningsloven sikrer samiske interesser ved forvaltning av grunn og ressurser. Paragraf 3-1, som omfatter oppgaver og hensyn i planlegging etter denne loven, sier at den skal sikre naturgrunnlaget for kultur, næringsutøvelse og samfunnsliv. Videre er Sametinget gitt rett til å fremme innsigelser til kommuneplanens arealdel og reguleringsplaner i spørsmål som er av vesentlig betydning for samisk kultur eller næringsutøvelse.

Tradisjonell kunnskap

Et viktig felt er registrering og dokumentasjon av tradisjonell kunnskap om tidligere tiders holdninger til og forståelse og bruk av naturen og dens ressurser. Man understreker også at tradisjonell kunnskap kan bidra til en bærekraftig forvaltning av naturressurser og arealer. Slik kunnskap har også en egenverdi, den formidler den samiske historia og gir dagens generasjon kjennskap til egen fortid og egne verdier.

Endringer i befolkningsstruktur og tilknytning til primærnæringer

Meldinga fokusere også på flytting fra samiske utkantbygder og endringer i befolkningsstrukturen i samiske distrikter – hvor det relativt sett blir flere og flere eldre. Enkelte distrikter har opplevd en fraflytting på hele 53,9 % i tidsrommet 1990 – 2007.

Endringer i befolkningsstrukturen og i bruksmåter fører også til endringer i landskapet. Bruks- og høstingslandskapet forsvinner. Dermed blir også kunnskap og erfaring knytta til slike bruksområder borte. Det tradisjonelle landskapet går over fra å være et høstings- og produksjonslandskap til å bli et område for rekreasjon og «opplevelser». Det vil også si at boligene endrer funksjon og blir hytter og fritidsboliger i korte perioder av året.

I samiske områder ligger andelen sysselsatte i primærnæringene fortsatt over landsgjennomsnittet. En samisk næring som reindrift trekkes frem gjennom at den bidrar til miljøvennlig matproduksjon med kortreist, sunn mat og til å skape et særegent landskap.

Kulturminnene er viktige

- De forteller om en langvarig bruk av områdene.
- De viser til en samisk forståelse av landskap og natur, og landskapets og naturens betydning for økonomiske, sosiale og religiøse forhold.
- De inngår i en samtidssammenheng, ved at de bidrar til opplevelse av kulturell tilhørighet og bevissthet om hvordan naturen skal brukes.
- Det samiske kulturlandskapet har stor tidsdybde.
- Kulturminnene har høy grad av kontinuitet fordi bruken av landskapet, uavhengig av teknologiutviklinga, ikke har endra seg så mye gjennom historien.
- Dette landskapet vil dermed være med på å holde liv i de historiske røttene dette landskapet representerer både for dagens og morgendagens generasjoner.

Meldingas prioriterte tiltak med størst relevans for utmarksutvalget:

- Arbeide for at det tradisjonelle samiske natursynet legges til grunn for forvaltning av ressurser og land i samisk område.
- Fokuserer på kvinners kunnskap og tradisjoner når det gjelder bruk av utmarksressurser.
- Følge opp naturmangfoldloven på alle felt som berører samiske interesser.
- Arbeide ut arealpolitiske planretningslinjer for å sikre grunnlaget for samisk kultur, næringsutøvelse og samfunnsliv i offentlig arealplanlegging i kommunene i Sametingets forvaltningsområde.
- Arbeide for en rettighets- og næringspolitikk som medvirker til å opprettholde stabil bosetting også utenfor de samiske sentra.
- Bruke de styringsmulighetene som ligger i ny plan- og bygningslov til aktivt å sikre et bosettingsmønster basert på lokale verdier, som for eksempel sterke slektsbånd og nær tilknytning mellom bosted og naturområde.

Gruppas vurdering

- Arbeidsgruppa har ingen vanskeligheter med å slutte seg til de vurderingene som er gjort i dokumentet *Leve i landet* på landets vis. De aller fleste av de foreslåtte tiltakene i meldinga krever en kontinuerlig oppfølging. Ved siden av å konkretisere enkelte elementer som nevnes der fremmer gruppa også flere nye tiltak som vi anbefaler Sametinget å følge opp.

Samisk meahcásteapmi.

Målsettinga for arbeidet med samisk utmarksutøvelse er at den bør anerkjennes formelt som en selvstendig kulturutfoldelse og et uttrykk for samisk levemåte. Et relevant spørsmål er derfor hva som er det særegne eller spesielle ved samisk utmarksbruk. Mange andre gjør det samme som samene. De plukker bær, jakter, samler urter, fisker i fjellvatna, hogger brensel, og kombinere gjerne dette med andre naturnæringer som sjø- og laksefiske. Man kan også spørre hvorvidt det er nødvendig å problematisere eller avgrense dette nærmere i forhold til andre folk eller etniske grupper.

Svaret er like enkelt som spørsmålet. Samene har ikke utnytta naturgodene innenfor avgrensede områder fordi de har vært eller er samer, men fordi de tradisjonelt har hatt tilhold i bestemte områder og tilpassa seg forholdene der. I likhet med folk andre steder meiner man at langvarig bruk også skaper en rett – uten at dette har brodd mot andre.

I en slik sammenheng er den tradisjonelle tilnærminga til naturen – viktig. I det norske samfunnet er utgangspunktet gjerne at natur er et grunnlag for rekreasjon, noe som igjen henger nøye sammen med begrepet friluftsliv. I et slikt bilde blir de fornybare naturgodene noe som danner grunnlaget for fritidsaktiviteter - som ry- pejakt, sportsfiske, kiting, hundekjøring, sykkel- løp og merka turløyper. I den forbindelse merker man seg imidlertid at friluftsliv er et ord som ikke finnes i det samiske vokabularet, noe som i seg selv kan fortelle om ulik kulturell tilnærming til naturgodene.

I den forbindelse er det aktuelt å bringe inn noen nye, eller presisere begreper som anvendes innenfor dette feltet i dag. På norsk bruker man gjerne begrepet utmark om det som ligger utenfor oppdyrka områder. Ofte omtales dette også som villmark. I samisk terminologi er det nærmeste språklige begrepet *meahcci*. I tilknytning til dette finner man igjen *meahcásteapmi* – det vil si å høste av naturgodene i *meahcci*. Dermed får betydninga ressursområde – et sted som man gjør seg nytte av, hvor man *ávkkástallat*. Det vil si at den høstingsbaserte utnyttelsen av de fornybare naturgodene fra har vært (og er) en del av *birgejupmi* – grunnlaget for livsoppholdet – et begrep som igjen er utleda fra birget – å greie seg. I stor grad har dette vært produkter som har vært brukt direkte i husholdet, det vil si til eget livsopphold, men også som salgsubjekter for å skaffe kontantinntekter. Birget handler ikke bare om å klare seg i og med det naturen byr på. Dette fordrer kunnskaper og verdier som ennå anses viktige både innenfor reindriften og blant de bofaste.¹

I forbindelse både med begrepene *ávkkástallat* og *birgejupmi* var det et viktig grunnlag at man nyttiggjorde seg omtrent alt fra både rein, husdyr, elg, fisk, m.v. Fra dyr som ble slakta tok man blod, klauver, hoder, innmat, skinn og innvoller. I dette arbeidet var begge kjønn og alle generasjonene involvert. Barna hadde her sin naturlige læringsarena hvor prinsippet var at ikke noe skulle kastes, men at alt kunne brukes. Vekster hadde også en helhetlig nytteverdi. Både røtter, stamme, bark, sevje og løvet til bjørka ble utnyttet, og utnyttelsen hadde et bredt perspektiv; som bygningsmateriale, som isolasjon, som soveunderlag, som brensel, til opptenning, som *goanju* («kaffepinne»), som medisin, som drikke, som taktekke, til kurver, som kjøkkenutstyr, etc.

Å høste mat direkte fra naturen, i skog, på fjell, i elver, i fjellvatn og i sjø – i praksis gjennom hele året – var en grunnleggende del av folks «liv og

virke». Derfor kan en mulig definisjon av *birgejupmi* være at det var bruken av lokale, fornybare naturgoder som bidro til å opprettholde kulturen og bosettinga.

Som et ledd i dette tilbrakte folk store deler av året i *meahcci*. Et eksempel på bruk av er at trær som skulle brukes til brensel ble felt før St. Hans, og kvista på ettersommeren. Deretter ble veden satt i såte, kjørt til boplassen om vinteren, saga og kløyvd, og brukt til brensel et år etter at den ble felt. Tilsvarende hadde man på kysten, hvor rekveden skulle tørkes en viss tid før den kunne sages til brensel. Dette bidro til at folk oppsøkte flere ganger og slik bidro denne helhetlige og helårlige bruken til å skape en form for tilhørighet og eierskapsforhold til et slikt område som man førte kontinuerlig tilsyn med. Man skulle spille på lag med naturen, og man brukte for eksempel månefasene til å bestemme når man skulle felle trær til brensel eller finne emner til ulike formål. Månefasene var også viktige for når slakting kunne finne sted, og når og hvor man burde sette garn etter ulike fiskeslag. Fremdeles er det mange som gjør dette.

Bruken av innebar også en åndelig dimensjon. Derfor var hellige steder og sieidiene – offersteinene – viktige i eldre tid. Disse skulle man vise ærbødighet, og fortsatt er det nok slik at mange beveger seg respektfullt i nærheten av slike gamle minner fra den førkristne tida. Det vil si at forbindelsen mellom fortid og nåtid i bruken av kommer til uttrykk også på en slik måte. Mange samer har opprettholdt tradisjon med å hilse på og be om tillatelse (hos de som har brukt stedet tidligere) til å oppholde seg på et sted og love å forlate stedet i den tilstand det var når man ankom. Mange takker og tar også farvel når de forlater stedet.

Man opererte innenfor et kjent kollektiv hvor begrepet birgehallat sto sentralt. Det vil si at det var viktig å ha skikkelige og ryddige væremåter i forhold til andre og til deres bruk av naturgodene innenfor det samme området. Slik fikk man kollektivet – siidaen eller grenda – til å fungere best mulig.

1) Mht begrepet *birget*, vises bl.a. til Aikio 2010, og artikkel av Henriksen, J. A., under publisering

Områdene var tynt befolka og den enkelte hadde stor grad av selvbestemmelse og mulighet til å planlegge bruken av *meahcci*. Liten konkurranse fra utenforstående innebar også at man kunne ha årvisse vekslinger mellom fiskevatn, og dermed holde fiskebestanden på et optimalt nivå.

Dette har endra seg frem til i dag. Konkurransen om er blitt større, og de tidligere forvaltningsstrategiene fungerer ikke lenger. Nye brukere ønsker å bruke på nye og mer rekreasjonmessige måter. Ny teknologi, som for eksempel motorisert ferdsele, gir økt tilgang til *meahcci*, men det skaper også nye utfordringer for en fortsatt bærekraftig bruk. Storsamfunnet har grepet inn med reguleringer som tidligere lå direkte hos brukerne av naturen. Med unntak av reindriftens bruk, som er delvis anerkjent gjennom reindriften, anerkjenner ikke storsamfunnets reguleringsmodeller den *meahcásteapmi* som vi beskriver her.

Grappa skjønner hvis noen stiller spørsmål ved om fokusering på samisk utmarksutøvelse – *meahcásteapmi* - er et utslag av nostalgisk tenkning, og hvilken relevans dette har i et moderne samfunn hvor pengeøkonomien er dominerende.

Den grunnleggende kulturelle verdien i dette ligger i at det er en videreføring av tidligere generasjoners virke – slik at høstingen av er en sikring gjennom bruk av den tradisjonelle kunnskap som generasjonene foran oss har etablert. Man forvalta naturen gjennom en allsidig bruk av naturgodene der. Og - muligheta for selv å hente god og sunn kvalitetsmat uten tilsetningsstoffer, direkte fra naturen, har stor nærings- og identitetsmessig betydning for mange.

Den sesongbetonte tilbakevendende høstinga som *meahcásteapmi* innebærer er også en måte dagens moderne same kan ta vare på, og den kan videreføre de verdiene som ligger i respekt for naturen. Utøvelsen og verdsettelsen av egen kultur og egne tradisjoner blir også stadig viktigere for både eget velvære og mental helse.

Verdien av er vanskelig målbart i forhold til økonomiske målestønder. Uansett er det viktig å beskytte ved konkurrerende bruk. Det

kan være utbyggingsformål av ulik karakter, eller forvaltningsmessige endringer som fører til at den tradisjonelle høstinga blir satt under press fra andre grupper.

Lokalbefolkningas tradisjonelle bruk må derfor veie tungt når det skal gjøres avveininger i forhold til endra bruk. I mange tilfeller vil det dreie seg om hva man vektlegger tyngst – sosial eller økonomisk kapital.

Forståelsen av meahcci

er det opprinnelige grunnlaget for samisk materiell kultur. Kunnskapen om å bruke alle næringsmessige nisjer i økosystemet og tilpasse seg endringer i dette har sikra samenes livsvilkår i denne nordligste delen av Europa i tusenvis av år. Kunnskapen om når og hvor man kunne utnytte de ulike dyre-, fugle- og fiskeartene er det som i første rekke har danna det materielle fundamentet. Reinen har vært svært viktig, og mennesket har fulgt dette dyrets trekk fra villreinstadiet til den moderne tamreindrifta. I det alt vesentlige har samene forvalta faunaen på en bærekraftig måte som har gitt livsgrunnlag for stadig nye generasjoner.

Mennesket var ikke herre over *meahcci*, men skulle spille på lag med den. Man eide den ikke. Blant annet skulle man – etter nærmere uskrevne regler - spørre om tillatelse for å sette opp sin *lávvo*, *gamme*, hus eller *fjøs*. Man satte heller ikke opp byggverk eller *lavvoer* på gamle stier eller ferdseleårer.

Artene skulle ikke overbeskattes. Når man tok egg til husholdet fra ulike typer fugler skulle man alltid la ett eller to egg bli igjen.

Andre levende vesener skulle også møtes med respekt, og ikke utsettes for unødige lidelser. Selv ikke rumpetroll og frosk skulle pines og plages. I samisk tradisjon hadde man en meget effektiv måte å forebygge dette på gjennom trusselen om at *cuoppomáddo*/urfrosken ville ta dem som gjorde noe slikt. Det sto det respekt av.

Máddo var ur- eller opprinnelsefisken, - fuglen eller –dyret innen hver art. Dette vesenet var stort og svært, og var i stand til å ta knekken på et menneske. Men man ville ikke bli utsatt for *máddo* hvis man fiska eller jakta innenfor naturens tålegrense og opptrådte respektfullt overfor *meahcci*.

Man skulle heller ikke stile for høyt – men ta til takke med det man ble tildelt: «Guhte ollu hálit, son uhccán fidne – Den som ønsker seg mye, får lite». Når man hadde garn ute ble det nok likevel en råd: «Gal fierbmi guolis gávdná – Garnet finner nok fisken sin».

I samisk tradisjon finner man også ordtakene «Ipmil áiti ii leat sálkemis – Guds stabbur kan ikke noe menneske tømme». ² Blant laksefiskere i Deatnu/Tanavassdraget kan man fortsatt høre at andre nok ikke tar den laksen som man selv er tiltenkt, selv om man tar et avbrekk fra fisket. Et annet sentralt samisk ordtak lyder «Birget vaikko čáhcegeadgge alde». Det vil si at man greier seg om det så skulle være på en omflødd stein. Dette er et særdeles klart uttrykk for birget-filosofien om at man skulle kunne klare seg med lite, selv på områder som ikke ga så mye.

Hva er samisk meahcásteapmi?

Gruppas hovedanliggende er å se på tradisjonell høsting til husholdsbruk som ikke lar seg kategorisere under begrepet «næringsutøvelse», selv om den kan bidra til husholdsøkonomien, men som ikke kalles «fritidsaktivitet» fordi utøvelsen har en stor kulturell og identitetsmessig verdi.

Samisk *meahcásteapmi* har et variert innhold. En samisk næring som reindrifta har hele sitt driftsgrunnlag basert på bruk av det man gjerne kaller for utmarksarealer, og næringa har også visse lovfesta rettigheter til jakt, fiske og trevirke. En type utmarksutøvelse kan være at en person har en viss økonomisk inntekt fra salg av produkter

fra naturen, som jakt, fiske, bærplukking og vedhogst, og dermed er definert som næringsutøver i offisiell forstand.

Hovedinnholdet i *meahcásteapmi* var at den lokale befolkning som sogna til naturgodene i et avgrensa nærområde, i generasjoner utnyttet alle tilgjengelige ressurser for sitt livsopphold. Alt etter om bygda eller grenda lå ved sjøen eller i innlandet utnyttet man vilt, innlandsfisk, bær, urter, mose, torv, utslåtter, tang og tare, skjell, alle typer fisk i sjøen, samt nise, sel og de fleste typer sjøfugler. Brensel fra skogen og emneved til duodji og andre bruksformål var også en viktig del av bruken.

Fjellvatn i området ble likeledes holdt i hevd og kultivert av folk fra bygda. Likeledes bygde man gammer eller små hytter etter behov, og etablerte kjøreveier for henting av ved, innlandsfisk og eventuelt andre ressurser med okse og hest. Alt dette gjorde man i en overbevisning om at dette var en rett man hadde, selv om det etter hvert kom regulerende bestemmelser for de fleste av disse ressursene og bruksmåtene.

Det å beherske og kombinere mange ulike forhold og bruksmåter i har vært et kjennemerke for samiske livsvilkår. Å legge bedre til rette for at tradisjonell samisk utmarksbruk kan videreføres, er viktig også ut fra en slik forutsetning.

Uansett kan man slå fast at bruken av de fornybare naturgodene i bestemte områder, iallfall før den motoriserte tidsalder, var forankra hos de enkelte lokalbefolkningene og de som tilhørte reindrifta i området. Slike strukturer er fortsatt levende.

Den samiske tilhørigheta til et bestemt tradisjonelt bruksområde kan muligens også leses ut av oversiktene over søkere til elgvald på Finnmarkseiendommens (FeFo) grunn. I gruppa er det nemlig blitt påpekt at folk fra det man kan definere som de mest samiske kommunene i Finnmark helst søker elgvald i egen bostedskommune.

2) Disse eksemplene er hentet fra Qvigstad 1922

Midt på 1700-tallet tegna Knuud Leem et svært uttrykksfullt bilde av samenes tilknytning til sitt hjemsted. Han skreiv at selv om samenes liv i høyeste grad var både hardt og møysommelig, var de vant med, og herda til det fra barnsbein av. Derfor visste de ikke av noe bedre, og fant så stort behag i sitt eget «*Fædremland*» og leve-måte, at de med like stor motvilje forlot sitt eget fødested, som en forbryter ville gå til retterstedet (Leem 1767: 172).

Rettighetsbærere til *meahcci*

Tradisjonelt har de samiske *meahcásteaddjit* – brukerne av - vært innbyggere i et samisk bygdelag eller de som har drevet reindrift i vedkommende område. I stor grad er det fortsatt slik, men i dag er de fleste grender og bygdelag også fleretniske.

Spørsmålet er hvilken betydning dette eventuelt har for det videre arbeidet med å trygge grunnlaget for den tradisjonelle samiske bruken av *meahcci*. Er det ønskelig med ordninger som favoriserer samer på individuelt grunnlag?

Blant folk flest synes det å være en ganske entydig holdning om at alle i et bygdelag bør falle innenfor de utmarksrettigheter som folk i bygda har, eller måtte få (Jf. bl.a. Finnmarks-kommisjonens rettighetsavklaringsarbeid). En annen løsning enn dette ville føre til kiv som ikke vil være til gagn for noen. Derfor er geografiske eller områderettigheter veien å gå, selv om rettsfundamentet kan være en kombinasjon mellom samisk bruk gjennom alders tid og urfolksrettens føringer.

Områderettigheter er for øvrig også et grunnleggende prinsipp også i retningslinjene for Sametingets søkerbaserte tilskudd til kultur og næringsutvikling. Alle innenfor de områdene som omfattes av ordningene har den samme rett til å søke og til å få tilskudd.

En annen problemstilling er hensynet til de som flytter ut av de samiske grendene, og som kanskje slår seg ned andre steder. Skal de fortsatt

oppebære rettigheter de måtte ha hatt som medlemmer av de aktuelle bygdesamfunnene eller vedkommende distrikt? Er billigere fiske- og jaktkort for utflytta personer en farbar vei? Dette temaet har vakt atskillig debatt opp gjennom årene.

Det finnes argumenter for og imot at personer som har forlatt lokalsamfunnene skal oppebære visse rettigheter når det gjelder bruken av naturgodene på sine opprinnelige hjemsteder. Et argument for en slik ordning er av identitets- og tilhørighetsmessig karakter – det at «det er her jeg egentlig hører til», og at mine barn også skal kunne ha en forankring i det samiske samfunnet.

Utvalget har forståelse for et slikt synspunkt. Man erfarer da også at mange som på grunn av arbeidsmulighetene har vært nødt til å flytte til lokale og regionale sentra, i helger og ferier søker tilbake til grende- og bygdesamfunnene hvor de kom fra. Dette henger sammen med det som drøftes i Sametingets areal- og miljømelding fra 2009. Der defineres nemlig sterk slektstilhørighet som en samisk verdi, og at denne tilhørigheta skaper tilknytning til et sted og et område.

Likevel skal det mange gode grunner til for å forlate områderettighetsprinsippet. Det vil si at det er de som holder oppe bosetninga i bygdene og smågrendene også skal være de prioriterte rettighetsbærerne, og at det kanskje er nettopp muligheta til å høste av som fortsatt får mange til å bli i bygdene.

Etter gruppas oppfatning er det også vanskelig å skille mellom den kollektive retten som ligger til et bygdelag, og en eventuell individuell rett som skulle tilkomme utflytta personer. Det må likevel legges til grunn at når folk eventuelt flytter tilbake – har de igjen de samme rettigheter som kollektivet i bygda/distriktet.

En særlig utfordring har man i sørsamiske områder, hvor retten til *meahcásteapmi* er knytta til reindriftretten. Det vil si at når man ikke lenger driver reindrift, går denne retten tapt. Tilsvarende gjelder de som går ut av reindriftra i andre områder av landet, men der vil man likevel i større

grad ha mulighet til å fortsette sin utmarksutøvelse. Det gjelder ikke minst i Finnmark – forutsatt at utviklinga der ikke åpner for ytterligere skadelig utenlandsk konkurranse.

Med tapet av reindriftretten mister man også en annen viktig ressurs som danner grunnlag for egen kulturutøvelse. Det er retten til å ta emner til duodjiproduksjon fra skog og mark. I tillegg bør man erindre at ulike deler av reinen er meget viktige for tradisjonell samisk duodjutøvelse.

Samspillet mellom gruppene

Blant samene har det tradisjonelt vært to hovedgrupperinger – reindriftssamer og fastboende – som har vært bosatt langs sjøene, langs elveløpene og i innlandet.

Det har likevel aldri vært noe bastant skille mellom reindriftsutøverne og de som utnytta andre nisjer i eller havets ressurser. Det har også vært, og er, sterke slektskapsbånd mellom gruppene. Det har også vært vanlig at fastboende samer har involvert seg i reindrift, og at reindriftssamer har slått seg ned som fastboende.

Et annet forhold som har knytta gruppene sammen er *verddevuohta* – eller det man kan kalle for vennsapsrelasjonar. På norsk omtaler man dette gjerne som *verddebegrepet* (*verddegjestevenn*). Det vil si at reindriftras folk hadde spesielle personer eller familier både på kysten og i innlandet som de hadde et særlig nært forhold til. Dette gjaldt i sosiale sammenhenger, og i forhold til utveksling av goder og tjenester begge veier. Dette kunne være svært stabile sosiale strukturer som holdt seg gjennom generasjonar.

Nye driftsformer, ny teknologi og lovgivning som blant annet har innført forbud mot sytingsrein, har bidratt til å svekke de tradisjonelle *verdderelasjonene*, men de er langt fra borte, og de har også mange steder funnet nye uttrykksformer.

Et forhold som nok også kan ha bidratt til å svekke de gamle gjensidige relasjonene, er ulikhet i formell status mellom fastboende og

reindriftras bruk av *meahcci*. Reindrift er definert som en samisk næring og har en lovmessig beskyttelse, mens sjøsamer og andre fastboende samer har liten eller ingen formell beskyttelse for sin gamle *meahcásteapmi*. Reindriftra har selvsagt ingen skyld for at det er blitt slik. Det er myndighetenes politikk som er årsaken til denne manglende likevekten.

Fra tid til annan ser man da også at det kan oppstå gnisningar mellom fastboende (*dálonat*) og de som driver reindrift i vedkommende område. Det kan dreie seg om stenging av områder for motorisert ferdsel i forbindelse med flytteveier, kalvingsland og områder hvor reinen oppholder seg om høsten i brunstperioden. Sett i en dyrevelferdssammenheng er det svært forståelig at reinen trenger ro i viktige perioder. De fleste fastboende i reindriftsområdene har også stor forståelse for dette.

Utfordringa i forhold til fastboendes *meahcásteapmi* er å komme frem til samlivsregler som minimerer ulempene for reindriftra, samtidig som de også sikrer bygdenes og grendenes tradisjonelle bruk av sine utmarksområder. Derfor bør man i størst mulig grad utvikle mekanismer som avdekker og bidrar til å dempe unødvendige gnisningar. Et redskap kan være det planarbeidet som foregår i kommuner og i reindriftra. Innenfor reindriftnæringa er distrikts- og bruksplaner i ferd med å komme på plass. Det gir mulighet til å samkjøre eller synkronisere disse med kommunale utmarksplaner som også er sterkt ønskelige. Slike planer vil være viktige redskaper for å unngå konflikter og gnisningar, og følelsen av at en part overkjører den andre.

I samisk tradisjon har det vært slik at de ulike gruppene har tatt hensyn til hverandre, og både reindriftra og fastboende har mye å vinne på å videreføre det gamle samarbeidet. En større grad av samforvaltning er et stikkord. Fleksibilitet i forvaltninga og mellom ulike grupper som bruker er en forutsetning for å lykkes. Lagspill er et viktig stikkord.

Blant annet kan det gjelde mht. fastsettelse av starttid for rypejakt i avgrensa områder. I man-

ge tilfeller har både de fastboende og reindrifta sammenfallende interesser mht. til å forskyve denne til lengre ut på høsten. Det kan også gjelde fastsettelse av jakttida for andre typer jakt, hvor det er viktig å tilpasse jakttidene til reindriftas beitebruk av områdene. Blant annet gjelder det elgjakt.

Når det konkret gjelder retten til *meahcásteapmi* er hovedbestemmelsen i reindrifftslovens § 26 at retten å til å utøve reindrift, også gir

«... rett til jakt, fangst og fiske i statsallmenning, i ikke særskilt matrikulert statseiendom og på Finnmarkseiendommens grunn innenfor det reinbeitedistrikt hvor reindriften foregår, på samme vilkår som gjelder for personer som er fast bosatt i den kommune, bygd eller grend hvor allmenningen, statseiendommen eller den aktuelle del av Finnmarkseiendommens grunn ligger. I statens matrikulerte skoger og høyfjellsstrekninger innenfor reinbeiteområde skal reindrifftsutøvernes adgang til jakt, fangst og fiske være som den har vært fra gammelt av».

I samme paragraf sies også at for jakt, fangst og fiske i henhold til denne paragrafen, skal det ikke betales leie eller kortavgift.

Fastboende samer, herunder sjøsamene, har etter norsk lovgivning ingen definert status i forhold til bruken av sine tradisjonelle områder. Dermed har myndighetene i forvaltningssammenheng heller ikke noe konkret rettighetssubjekt å forholde seg til. De eneste unntakene måtte være grunneierlag i samiske områder. Et slikt eksempel er styret for det bygdeide Svartskogenområdet i Manddalen i Kåfjord kommune i Troms.

Den manglende formelle statusen for fastboende samer medfører at aktuelle myndigheter og instanser som arbeider med plan- og regelverk i forhold til disponering av grunn og ressurser, ikke har noe formelt incitament for å inkludere samisk tradisjonell bruk i arbeidet. Har man ingen formell status faller man uvilkaarlig ned mellom flere stoler.

Tiltak

- Samspeillet mellom bygdefolk og reindrifta om bruken av felles arealer bør styrkes gjennom utarbeidelse av kommunale utmarksplaner og samkjøring av disse med reindriffts distrikts- og bruksplaner.

Samisk bruk og norske rettsbegreper

Utvalget har også vært inne på om eller hvordan norske juridiske begrep – eiendomsrett og bruksrett - samsvarer med samisk bruk av *meahcci*. Det har vært stor enighet om at man i samisk tradisjon ikke har hatt noen oppfatning av at, selv om har rettigheter der, ikke kan eie det området hvor man selv, sammen med andre, har henta sitt livsutkomme. I allfall kan man ikke eie det som en omsettelig enhet som hindrer at fremtidige generasjoner utelukkes fra bruken der. Uten at man har kunnet definere eller avgrense det helt presist, er det fremholdt at man kan behøve et nytt rettsbegrep i skjæringspunktet mellom bruksrett og eiendomsrett.

Selv om det er helt klart at det tradisjonelt har vært slik at familier, grender og siidaer gjennom bruk har hatt førsteretten til visse områder, har det likevel vært oppfatta som negativt hvis enkeltpersoner begynte å opptre med en eierholdning til deler av *meahcci*. Om slike har det blant annet vært sagt – dat gal burgo dien jávri/han opptre som om han eier det vatnet. Verbet burgot, som egentlig betyr å nekte eller forby, blir i en slik sammenheng et negativt lada grådighetsbegrep.

Det betyr ikke at folk som sokner til et bestemt område i ikke har rett til å utnytte naturgodene der. Dette er imidlertid en dynamisk rett som avhenger av bruken. Det vil si at bruk gir rett, men det er en rett som ikke kan omsettes og hindre fremtidige generasjoner i å nytte naturgodene der. Blant annet ble det stilt spørsmål ved om det samsvarer med samisk rettstenking å eie en moltemyr hvis man bor i Oslo, og dermed blokkere bruken for de som bor i området.

Et annet interessant trekk ved samisk *meahcásteapmi* og forholdet til begrepene eiendomsrett og bruksrett, er det kollektive trekket mht. etablering og bruk av byggverk i *meahcci*. Det gjelder gamlebygginga. Gammer ble ført opp av stedegne materiale i områder hvor man utnyttet naturgodene – gjerne både sommer og vinter. Gammene var likevel ikke til eksklusiv bruk bare for den personen eller familien som hadde bygd dem. De var åpne og til benyttelse for alle som hadde noe å gjøre i området. Regelen var imidlertid at de som hadde ført opp en gamle hadde førsteretten til å bruke dem hvis det var trangt om plassen. Man kjenner til at gammer enkelte steder har vært i sammenhengende bruk i samme slekt eller familie i mange generasjoner, og at bruken kan tidfestes iallfall til langt ned på 1800-tallet.

Hvis bruken av området opphørte eller endra karakter, og ingen vedlikeholdt byggverket mer, ville det falle sammen og gå tilbake til naturen igjen. Det vil si at gammene var knyttet til eksistensen av bruken. Slik sett representerer bygginga en form for stadfestelse av en bruksrett som går videre enn bruksretten i dagens juridiske terminologi. Dette er en rett som ikke handler om eiendomsrett, men en form for bruksrett som muligens savnes i dagens rettighetskommissjonsarbeid i Finnmark.

Som gruppa har konstatert flere plasser i sluttrapporten, er konkurransen om naturgodene i av en helt annen karakter enn for bare en eller to generasjoner siden. I den forbindelse vil man presisere at selv om samisk bruk og rettsenkning muligens kan avvike noe fra strenge norske juridiske begreper om eiendomsrett og bruksrett, er man likevel helt klar på at den gamle samiske bruken av områdene må telle som grunnlag for en fremtidig forvaltning på lavest mulig nivå. Det vil si at de som tradisjonelt har brukt områdene skal kunne regulere bruken der, slik at deres gamle *meahcásteapmi* og den kulturelle dimensjonen i den kan videreføres.

Barn og unge – barnehager og skole

Gruppa legger til grunn at samisk *meahcásteapmi* er en viktig del av samisk identitet. Den er et sentralt bindeledd til de generasjonene som har gått foran oss og som har lagt grunnlaget for dagens samiske samfunn. Bruken av alle tilgjengelige nisjer i naturen er en del at det samiske folkets historiske fundament. Derfor er det viktig å opprettholde utmarksbruken, og derigjennom føre videre den tradisjonelle kunnskapen som ligger i slik kontinuitet.

Særlig viktig er dette i vårt moderne samfunn hvor man allerede over lang tid har opplevd brudd med den tidligere samiske utmarksbruken og de verdiene som ligger i denne. Barna og den yngre generasjonen svært viktige når det gjelder fremtida for *meahcásteapmi*. Det er derfor viktig at den oppvoksende slekt får en innføring i tradisjonell samisk tenkning når det gjelder verdigrunnlaget forvaltning av de fornybare naturgodene. Familien – ikke minst besteforeldregenerasjonen - er den grunnleggende ramma for at barna skal lære verdien av samisk utmarkskultur.

Det kan imidlertid ikke stoppe der. I forhold til for noen årtier tilbake tilbringer barna en større og større del av barndommen i barnehage og skole. Derfor har også disse organene et stort ansvar når det gjelder å bidra til kunnskap og gjøre barna delaktige i ulike tradisjonelle utmarksaktiviteter.

Gruppa har registrert som svært positivt at både barnehager og skoler i samiske distrikter har uteaktiviteter hvor barna lærer om tradisjonell samisk bruk av naturen. Dette er verdifulle aktiviteter som i enda større grad bør gjøres til en ordinær del av barnehagenes og skolenes virksomhet. I den forbindelse er det viktig å sikre at lærerne har kompetanse innenfor feltet samisk tradisjonell kunnskap og utmarksutøvelse. Det bør gjøres gjennom at undervisningspersonalet får tilbud om nødvendige kurs innenfor disse feltene. I en slik sammenheng er det også viktig at det fokuseres på samisk utmarksutøvelse både i

innlandet og på kysten, og på reindriftas sammenbindende rolle i en slik sammenheng.

I enkelte områder har det også vært gjennomført utvekslingsprogram hvor elever fra barneskoler i innlandet har oppholdt seg på skoler i kystområdene, og omvendt. Etter gruppas oppfatning er slike arenaer viktige for å kunne skape gjensidig forståelse for hverandres livsvilkår, herunder tradisjonell tilpasning til naturgrunnet langs kysten og innlandet.

Grappa er imidlertid kjent med at den kommunale økonomien ofte stiller seg hindrende i veien både for læreres kursdeltakelse, og for elevutvekslinger mellom skoler. Sametinget bør derfor arbeide for å innføre en egen støtteordning for læreres deltakelse i kurs om tradisjonell kunnskap og samisk utmarksutøvelse, og til elevutvekslinger mellom innland og kyst, med vekt på de samme temaene.

Tiltak:

- Ved revisjon av lærestoffet i skolen må det legges større vekt på tradisjonell samisk bruk og forståelse av *meahcci*.
- Det må etableres støtteordninger for lærere til å delta på kurs om samisk utmarksutøvelse og tradisjonell kunnskap.
- Det må etableres tilsvarende ordninger for elevutvekslinger mellom kyst og innland, hvor det legges vekt på tradisjonell naturbruk i de respektive områdene.
- I enda større grad må det stimuleres til at eldre samiske utmarksbrukere kan formidle kunnskap om *meahcásteapmi* i barnehager og skoler.
- Det må etableres økt samarbeid med samiske utmarksorganisasjoner og andre brukerforeninger som ivaretar kunnskap om *meahcci*.

Jakt, rovdyr og fredninger

En vesentlig del av tidligere samisk *meahcásteapmi* hadde sterk tilknytning til forvaltning av rovviltbestandene. Disse sto under befolkningas

egen kontroll og forvaltning, og man dreiv jakt på de ulike artene av flere årsaker. Den første var for å redusere tapet av beitedyr eller arter man selv jakta på. Den andre hadde et økonomisk siktemål – å skaffe seg kontantinntekter eller midler til å bytte til seg ulike livsnødvendigheter. Slik sett var både for eksempel rev, oter, ulv, jerv og bjørn en verdifull økonomisk ressurs for både fastboende og reindriftssamer. Det samme gjaldt sel, kobbe og nise.

Den tredje viktige grunnen til at man dreiv jakt på rovdyr og rovfugler, var for å skaffe seg skinn og dun til egne duodjiprodukter, til klær og husgeråd. Dette står i sterk kontrast til situasjonen i dag, hvor den tidligere selvforvaltninga av rovdyr og rovfugler er blitt kriminalisert gjennom verne- og fredningsbestemmelser.

Dét er et meget klart myndighetsetablert brudd i forhold til samisk *meahcásteapmi* og – tradisjonell forvaltning av *meahcci*.

Konsekvensene har vært at beitenæringer som reindrift og sauehold er blitt satt under et press fra rovdyras side som savner sidestykke, og de som livnærer seg innenfor disse næringene blir jevnlig utsatt for sjikane for påstått oppgivelse av feilaktige tapstall, etc.

Ved mange lakseelever hadde lokalbefolkninga også oppmerksomheta retta mot predatorer som gjorde skade på laksebestanden(e). Særlig gjaldt dette lom, og ender, ofte definert som fugler med spisst nebb. Bestandene av disse fuglene ble holdt nede gjennom jakt om våren og ved at man tok eggene deres til bruk i husholdninga. Mange tradisjonsbærere meiner at bortfallet av denne selvforvaltninga av predatorer har bidratt til å minske antallet lakseyngel og smolt.

Det har imidlertid vært vanskelig å få gehør for denne typen tradisjonell kunnskap i biologiske forskningsmiljøer og i naturforvaltninga. Dette er også en illustrasjon på at forskere og naturforvaltere behøver større innsikt i tradisjonell samisk naturforvaltning. Etter dagens urfolksrettslige standarder er det kort og godt ikke

akseptabelt at samisk tradisjonell kunnskap uten videre kan settes til side som irrelevant.

Totalforbud mot jakt på visse arter, blant annet oter, har ført til at oterbestanden har tatt seg kraftig opp. Fra gammelt av er oteren kjent som predator ikke minst på laks, men fredninga har også en direkte negativ kulturelle side. I Tanadalen og i Øst-Finnmark er nemlig oterskinn en viktig del av den tradisjonelle mannskoftelua. I hht. dagens regelverk er det ikke lenger mulig å skaffe oterskinn til å videreføre denne tradisjonen.

Gruppen påpeker også – ut fra sine erfaringer – at fredning av blant annet jerv og gaupe har andre konsekvenser enn at beitedyr lever i større fare. Trolig fører fredning av disse artene også til større bestand av rødrev, på grunn av kadavrene som de freda rovdyrene etterlater seg. Hva fører det igjen med seg? Jo – større predasjon på rypebestanden fra rødrevens side.

Nye fredningsregler for rovdyr og visse rovfugler har som nevnt ført til store skadevirkninger for beitenæringer som reindrift og småfehold, men også på andre felter har slike fredningsregler skapt ubalanse for andre bestander. I gruppa er det blant annet redegjort for et eksempel på hvordan lokal forvaltning holdt naturen i balanse tidligere, og hvordan dette endra seg da sentrale fredningsregler ble innført. Eksemplet er fra Porsangerfjorden hvor det er mange holmer med et tidligere rikt fugleliv. Sjøfuglene der har vært en viktig ressurs for folk i nærområdet. De henta betydelige mengder egg om våren, og derfor har det vært viktig å sikre denne ressursen.

Reven var imidlertid en hard konkurrent. Det henger sammen med at betydelige deler av fjorden fryser til i normale vintre. Reven hadde derfor lett tilgang til disse holmene, og når den ble igjen på holmene om våren, ble den en trussel for sjøfuglene. Den lokale forvaltningsstrategien var derfor å skyte disse skadedyrene slik at folk kunne skaffe seg sjøfuglegg – noe som var en svært gammel tilpasning.

Så skjedde det imidlertid noe nytt. Ørna ble freda, og dermed mista man grepet om den gamle forvaltningsstrategien. Holmene er nå blitt tomme for ærfugl på grunn av at denne fuglearten nå er blitt ørnemat.

Gruppen peker også på hvordan økninga i rødrevbestanden har gått ut over fjellreven, og hvordan man nå har vært nødt til å sette i verk offentlige tiltak for å berge fjellrevstammen.

Samene har alltid brukt ressursene i på en allsidig og bærekraftig måte. Denne bruken bør videreføres som et viktig element i samisk bosetting, kultur og identitet. Etter gruppas syn kan dette best oppnås gjennom mest mulig lokale forvaltningsordninger. Det gjelder også forvaltninga av rovdyrene.

Småvilt

Rypa har gjennom mange hundre år vært en viktig ressurs i store deler av det samiske bosetningsområdet i Norge. De tradisjonelle samiske forvaltningsstrategiene var helt annerledes enn de som ligger til grunn for dagens forvaltning. Rypa ble vanligvis fanga med snarer om vinteren, og en del ble skutt med hagle eller småkalibra rifle om høsten. Men slik jakt foregikk aldri før rypa ble hvit – et stykke ut i oktober. Denne jakta foregikk uten bruk av hund. I skarpt relieff til dette står dagens jaktregler med oppstart 10. september.

Den nye typen høstjakt på ryper knytter seg også til etikk – hvordan jakt ble drevet før og nå. I dag kan et tilreisende jaktlag gå gjennom et terreng fra og med 10. september med et ubegrensa antall hunder, og i prinsippet skyte ned alt av ryper som måtte finnes der – forutsatt at dette er innenfor ramma av et mulig øvre tall for felte ryper pr. dag for hver enkelt jeger.

Arbeidsgruppas medlemmer har vært ganske samstemte i at dette har lite med samisk jakttradisjon å gjøre. De indre delene av Finnmark har vært utsatt for massiv nedskyting av ryper tidlig på høsten, på grunn av tilreisende jaktlags

omfattende bruk av hund. Særlig sårbare er øyene i Vest-Finnmark hvor det bare er litt kratt og dermed meget oversiktlig jaktforhold både når det gjelder rype og hare. Når det rapporteres om jaktlag med opptil 7 hunder i slike områder, er det grunn til å rope et alvorlig varsku.

Den omfattende kommersielle jakten som drives tidlig på høsten har uten tvil også stor negativ innvirkning for de (få) som i innlandet ennå holder fast ved snarefangsten og prøver å skaffe seg et lite tilleggsutkomme gjennom denne tradisjonelle fangstmetoden. Etter gruppas oppfatning må lokalbefolkningas jakttradisjoner telle sterkt med når for eksempel en stor grunneier som FeFo lager regler for småviltjakt. Blant annet gjelder det den storstilte bruken av hund som mange har lagt seg til. Det gjelder blant annet særlig sårbare området som flere av øyene i Vest-Finnmark.

I dag ser man at enkelte bestander som tidligere var svært viktige som jaktobjekter, blant annet grågås, er i sterk vekst. Det kan skape grunnlag både for lokale og tilreisende jegere om høsten, når gåsa trekker sørover. Ikke minst på øyene i Vest-Finnmark er det store forekomster av denne arten.

Vårjakt på ender

Innenfor et annet felt er samisk tradisjonell høsting blitt stempla som ulovlig innenfor dagens naturforvaltning. Det gjelder vårjakt på ender. Dette var en vanlig høstingsmetode som man via skriftlige kilder kan følge hundrevis av år tilbake, og i mange samiske områder var denne jaktformen vanlig til langt inn i etterkrigstida. Det som derimot ikke var vanlig i samisk jakttradisjon, var at man tidlig på høsten skjøt rypekyllinger eller kyllinger av ender eller andre vadefugler.

I Kautokeino har man fått et bitte lite unntak fra forbudet, og har en meget begrensa dispensasjon til å skyte et visst antall ender om våren. Etter det gruppa kjenner til er dette det eneste unntaket fra de generelle jaktreglene som tar et visst hensyn til samisk tradisjon. Dispensasjonen man har der er imidlertid så begrensa at man fra lokalt har innklaga forholdet til FNs rasedis-

krimineringskomité. Gruppa kan forstå et slikt standpunkt.

Fang og slipp

Gruppa har også vurdert et annet etisk forhold som gjelder fiske, hvor det ikke er samsvar mellom samisk tradisjon og dagens regelverk. Det gjelder en nyutvikla praksis, særlig i lakseelvene, som kalles for *fang og slipp*. Det innebærer at når man får en fisk på kroken så slipper man den ut igjen. Det vil si at man ikke er ute etter fisken, men opplevelsen av å få en fisk på kroken. I tillegg bør den helst også være så stor som mulig.

Gruppa kan vanskelig se at dette er i tråd med samisk forvaltningsetikk og forvaltningspraksis. I samisk *meahcásteapmi* har man alltid nyttiggjort seg det byttet man var ute etter. Det gjaldt også ved jakt og fiske. Man lekte seg ikke med, og i realiteten pinte et annet levende vesen, av hensyn til sin egen fornøyelse. Var man ikke ute etter fisken, så fikk den svømme i fred til man hadde bruk for den. Man har med interesse merka seg at Mattilsynet også er av den oppfatning at fang og slipp vanskelig kan være i overensstemmelse med akseptabel dyrevelferd. Forvaltende myndigheter bør legge stor vekt på det. Har man behov for å redusere uttaket av for eksempel laks i et vassdrag, bør man bruke andre forvaltningsformer for å sikre gytebestanden.

Tiltak

- Myndighetene må vise større lydhørhet overfor lokale krav om rett til beskyttelse av beitedyr gjennom enklere adgang til felling av skadevoldende rovdyr.
- Det må åpnes for jakt på oter, blant annet for å kunne videreføre tradisjonen med oterskinn som en del av den tradisjonelle koftelua for menn i enkelte samiske distrikter.
- Tradisjonell samisk predatorbekjempelse, blant annet i lakseelver, må tillates.
- Store grunneiere som FeFo skal rådføre seg med lokalbefolkninga og reindrifta om hvorvidt det bør drives småviltjakt med hund i deres aktuelle områder, og følge de rådene som blir gitt.

- Hunder som brukes under rypejakt skal ha renhetsbevis for sau og rein.
- Det må innføres en jaktidsramme for elgjakt fra 1.9. - 23.12.
- Jakt på grågås skal tillates over hele Finnmark.
- Det bør også åpnes opp for jakt på ærfugl i hele landet.
- Sametinget bør bidra til at den tradisjonelle vårjakta på ender i Kautokeino kan videreføres på et nivå som er mer i tråd med de lokale samiske tradisjonene man har der.
- Forvaltere av lakse- og innlandsfiskevassdrag bør ikke oppmuntre til praksisen med *fang og slipp*.
- Det bør settes i gang et større FOU-arbeid for innsamling og systematisering av tradisjonell samisk erfaringsbasert viten om jakt, predatorforvaltning og forvaltning av vassdrag med sikte på at det skal bli en likeverdig del av kunnskapsgrunnlaget for forvaltningsmessige grep på disse feltene.

Økt konkurranse om arealer og ressurser – «villmarksturisme»

– hvor reindriftssamer og fastboende til alle tider har henta sitt ut utkomme – er i dag omdefinert til «urørt natur», «villmark», etc., som ut fra begrepene som brukes gjerne fremstilles som om det er fritt frem for alle.

Det vil si at reindrifta og den tradisjonelle utmarksutøvelsen i dag har konkurranse fra mange hold. Utvida fritid og velstand har økt tilstrømminga til som man knapt kunne forestille seg for et par generasjoner tilbake. Dette har ført til konkurranse om de fornybare naturgodene i seg selv, men også til bruk av arealene til nye formål. Det gjelder blant annet hundekjøring, sykkelløp og kiting. I verneområder legges det også til rette for det man kan kalle for «bevegelige inngrep» - tilrettelegging for økt ferdsel gjennom

blant annet oppmerka stier og klopper. Man har også ulike fysiske inngrep som kan hemme både samisk reindrift og annen samisk utmarksutøvelse. Det gjelder for eksempel gruvedrift, vindmøleparker og store hyttefelt.

Men det er også mange andre interesser som vil ha tilgang til utmarka. Det gjelder ikke minst i villmarksturismen, gjerne også basert på bruken av motoriserte fremkomstmidler – en trend som er i sterk utvikling. Dette gjelder i prinsippet hele det samiske bosettingsområdet. Problemet er trolig særlig akutt på FeFos grunn, hvor også utenlandske turoperatører uten noen restriksjoner bringer et ubegrensa antall fisketurister direkte inn i de lokale bygdebruksområdene (Se punktet om Finnmarkseiendommen).

Etter gruppas oppfatning er dette en uverdigg situasjon som snarest må opphøre. FeFo må respektere nedarvede bruksrettigheter. I den forbindelse legger vi til grunn at FeFo og andre myndigheter må innhente bygdelagenes forhåndsinformerte samtykke når man ønsker å etablere konkurrerende bruk innenfor bygdebruksområdene og reindriftsdistriktene. De tradisjonelle brukerne har en rett og en plikt til å bli hørt. Det gjelder både i områder (felt) hvor Finnmarkskommisjonen har avsagt kjennelser, og der man ennå ikke er kommet så langt. I samiske områder har man også en forpliktelse til å følge internasjonale instrumenter, i første rekke ILO-konvensjon nr. 169, og bestemmelsene der om prosedyrer for inngrep i tradisjonelle urfolksområder.

Gruppen vil understreke at dette ikke bare angår Finnmark, men alle samiske områder hvor utenforstående økonomiske interesser har begynt å utnytte lokalbefolkninga og reindriftas tradisjonelle høstingsområder i turismesammenheng.

Tiltak

- Bygdefolk og reindrifta har rett og plikt til å bli hørt når store grunneiere ønsker å legge til rette for at utenforstående økonomiske aktører ønsker å utnytte områdene deres i villmarksturismesammenheng.

Finnmarksloven 2005

Før Finnmarksloven kom i 2005 hadde fastboende bygdefolk i Finnmark omtrent ingen rettigheter i utmark. Det var et forhold som gikk tilbake til litt før midten av 1800-tallet, da regjering og storting uten videre slo fast at kongen eller staten hadde eid grunnen i Finnmark fra de tidligste tider – fordi Finnmark bare hadde vært befolka av «nomadiske Lapper» uten faste boliger. Dermed ble Finnmark etter hver et område hvor staten oppfatta seg som privatrettslig eier, hvor ingen andre hadde noen rettigheter – med et visst unntak for reindrifta.

Påstanden om at kongen/staten hadde eid Finnmark fra gammelt av hadde ikke noe grunnlag i historiske realiteter. Ingen del av Finnmark var ensidig underlagt statens suverenitet før i 1613, 1751 og 1826. Men – det ideologiske klimaet i forhold til samene før midten av 1800-tallet var blitt slik at denne type realiteter ikke telte.

Gjennom en langvarig utredningsprosess, som begynte med Samerettsutvalget i 1980, tok man sikte på en kvalitativ endring. Dette førte frem til vedtaket av Finnmarksloven i 2005. Grunnen i Finnmark ble da overført fra staten til FeFo. Det vil si at det er befolkninga i Finnmark som nå er grunneier. Styret i FeFo består av seks medlemmer. Sametinget og Finnmark fylkesting har likeverdig representasjon og velger tre styremedlemmer hver.³ Styreledervervet går også på omgang mellom Sametinget og Fylkestinget.

Mange hadde store forventninger til Finnmarksloven, og uttrykte at tida nå var kommet til at finnmarkingene skulle bli herrer i eget hus.

I Finnmark har FeFo et særlig ansvar for å legge til rette for fortsatt samisk utmarksutøvelse, ut fra at samiske hensyn i så stor grad er lagt til grunn for opprettelsen av dette organet. Formålsparagrafen i Finnmarksloven peker også i kvalifisert grad i en slik retning, hvor utmarksbruk,

3) En av Sametingets representanter skal være tilknyttet reindrifta.

det vil si *meahcásteapmi*, også er spesielt nevnt:

Lovens formål er å legge til rette for at grunn og naturressurser i Finnmark fylke forvaltes på en balansert og økologisk bærekraftig måte til beste for innbyggerne i fylket og særlig som grunnlag for samisk kultur, reindrift, utmarksbruk, næringsutøvelse og samfunnsliv.

Forutsetningsvis skulle man derfor tro at det i Finnmark ikke burde være noen problemer med en videreføring av den kulturelle dimensjonen rundt bruken av naturgodene i *meahcci*, og at finnmarksbefolkningas rettigheter i så måte skulle sikres og videreføres.

I Finnmarksloven ble det videre slått fast at gamle rettigheter i Finnmark skulle undersøkes og avklares. Jf. § 29:

«Det opprettes en kommisjon (Finnmarks-kommisjonen) som på grunnlag av gjeldende nasjonal rett skal utrede bruks- og eierrettigheter til den grunnen som Finnmarkseiendommen overtar etter § 49».

Denne kommisjonen skal vurdere lokalbefolkningas mulige bestående rettigheter på det som nå er definert som tilhørende FeFo. Der kan bygdelag, reindrifta og andre organisasjoner og privatpersoner melde inn krav om bruksrett og eventuelt eiendomsrett som er basert på blant annet hevd og alders tids bruk. De som ikke måtte være tilfredse med Finnmarkskommisjonens vurderinger vil kunne anke til Utmarksdomstolen for Finnmark. Derfra har man en videre ankemulighet til Høyesterett.

Til tross for de positive formuleringene i formålsparagrafen, og forventningene om at finnmarkingene gjennom Finnmarksloven skulle bli herrer i eget hus, har utviklinga innenfor bruken av i dette fylket likevel gått i motsatt retning. Gruppen har merka seg at mulighetene for både samisk og annen lokal *meahcásteapmi* i Finnmark er blitt forverra etter vedtakelsen av Finnmarksloven i 2005.

Før den tid og frem til 2007 var utlendingers adgang til innlandsfiske i Finnmark sterkt regulert gjennom at de i prinsippet bare kunne drive fiske innenfor en sone på 5 km fra riksvei. Denne begrensninga ble innført på slutten av 1960-tallet fordi antallet utenlandske (finske) sportsfiskere allerede med datidas kommunikasjonsmuligheter var blitt så stort at de var begynt å bli til fortrenghet for folk fra Finnmark som tradisjonelt hadde utnytta gode røye- og ørretvatn.

I 2007 vedtok styret i FeFo, med 3 mot 2 stemmer, å fjerne den gamle 5-kilometerssonen på hver side av riksvei hvor utlendinger hadde adgang til å drive innlandsfiske. Hovedbegrunnelsen var at den var i strid med EØS-avtalens bestemmelser om ikke-diskriminering av borgere i EØS-området, med utgangspunkt i lovens paragraf 25 hvor det heter at «enhver», på Finnmarkseiendommens grunn har «adgang til jakt og fangst av småvilt og fiske i vassdrag med stang og håndsnøre samt plukking av multer til egen husholdning».

Etter det vi kjenner til ble spørsmålet om å åpne opp for et ubegrensa antall utlendinger ikke underlagt noen høring. Spørsmålet ble heller ikke vurdert i forhold til Sametingets retningslinjer om hensyn som skal vektlegges ved endra bruk av *meahcci*/utmark i Finnmark. Det ville vært naturlig blant annet i forhold til det som der er fastlagt i paragraf 4:

«Endret bruk av utmark bør som utgangspunkt skje etter forutgående konsultasjoner med de som er rettighetshavere, brukere av området eller berørte samiske interesser i området».

I prinsippet har hele verden, herunder 500 – 600 millioner EU-borgere – i dag omtrent den samme rett til innlandsfiske og småviltjakt over hele fylket som finnmarkingene selv – uten noen begrensninger på antallet fiskekort som selges. Det er ikke urimelig å sammenlikne dette med en

«allemannsrett» for hele verden. Dette har skapt en kvalitativt ny konkurransesituasjon for den lokale befolkninga i flere områder som vanskelig kan sies å være i overensstemmelse med formålsparagrafen.

Ett forhold som ytterligere bidrar til å forverre situasjonen er praktiseringa av reglene for den motoriserte ferdselen. De åpne scooter- og barmarksløypene – som i de fleste tilfellene er sammenfallende med de gamle ferdselsårene inn i lokalbefolkningas tradisjonelle -/ressursområder er nemlig åpne også for alle utenlandske brukere.

Dette skaper en konkurranse om ressursene midt i «utmarksmatfatet» til befolkninga - et omfang man aldri har sett maken til. En del av dette bildet er at utenlandske turoperatører – uten noen hindringer – skor seg på lokalbefolkningas og den regionale befolkningas naturgoder ved å kjøre inn «villmarksfiskere» til de samme vatna og vassdragene som de førstnevnte har brukt i uminnelige tider.

Antallet tilreisende fiskere til de mest attraktive røye- ørretvatna har ingen begrensninger, og er til fortrenghet for de lokale og regionale brukerne fra Finnmark. Dette innebærer en fundamental ny og alvorlig utfordring når det gjelder den høstingsbaserte samiske *meahcásteapmi*. Det finnes ingen andre områder innenfor Norge hvor befolkningas tradisjonelle utmarksutøvelse er satt under et slikt press som nettopp i Finnmark.⁴

I dag har man i praksis ganske enkelt enda dårligere rettigheter i sine nærområder enn før Finnmarksloven så dagens lys i 2005. Dette til forskjell fra de som sokner til statsallmenningene lengre sør i landet, hvor vilkåret for utnyttelse av jakt- og fiskemulighetene er at man skal være bosatt i Norge, og den lokale befolkning har fortrinn til både jakt og fiske.

Motstanden mot den ukontrollerte tilstrømminga av EØS-borgere er blant annet godt beskrevet i et FeFo-notat fra våren 2015, hvor det heter at det har

4) 19.1.2016 vedtok styret i FeFo at tilreisende bare skal kunne fiske med en fiskestang samtidig. Tilstrømminga ble det ikke lagt noen konkrete begrensninger på.

«... kommet inn innspill fra privatpersoner, bygdelag og fra lokallag av Norges Jeger- og Fiskerforbund (NJFF). Disse går i hovedsak ut på bekymringer for stadig økende tilstrømming av tilreisende fiskere, at reguleringer av fiske ikke må gjelde finnmarkinger, at regulering av tilreisende ikke må gå ut over lokalbefolkningens bruk, og at det ikke må innføres et rigid og byråkratisk system som rammer lokalbefolkningens fiske».⁵

Gruppen har ingen mulighet til å gå inn på de juridiske og politiske forutsetningene som lå til grunn for Finnmarksloven, men vil likevel peke på at det må være i strid med formålsparagrafen at samenes og finnmarkingenes rettigheter settes til side slik det har skjedd i dette tilfellet. Gruppen betviler også sterkt at stortingspolitikernes intensjon i 2005 var at paragraf 25 om «adgang for enhver», var meint å anvendes slik at finnmarkingenes egen utmarksbruk skulle bli skadelidende, eller at lovgivers overlagte vilje skulle ha vært at EØS-avtalen skulle overstyre de mange gode intensjonene og bestemmelsene i Finnmarksloven for øvrig. Etter vår oppfatning lå det langt fra den meget positive ånden som arbeidet med loven foregikk i, mellom Stortinget, Sametinget og Finnmark fylkesting. Vi tror overhodet ikke at man prøvde å lure finnmarkingene, Sametinget og Finnmark fylkesting i dette samarbeidet.

Essensen i lovarbeidet var nemlig at det på grunnlag av hevd og alders tids bruk finnes gamle rettigheter også i Finnmark, og at disse rettighetene skulle respekteres og anerkjennes. Det kommer blant annet til uttrykk gjennom en formulering i paragraf 5 om at loven ikke gjør "... inngrep i kollektive eller individuelle rettigheter som samer og andre har opparbeidet ved hevd eller alders tids bruk".

Etter gruppas syn er den nåværende uhemma konkurransen om de tradisjonelle naturgodene i Finnmark i opposisjon til prinsippet om at det finnes gamle rettigheter og at disse skal identifiseres nærmere.

Faktisk er dette momentet alene så sterkt at ingen utvidelse av utlendingers adgang til naturgodene i Finnmark burde ha funnet sted. Derfor bør man gå tilbake til et regelverk som tillater at rettighetsidentifisering kan skje i ordna former.

I den forbindelse vil vi vise til at Finnmarkskommisjonen allerede har kommet med vurderinger av rettstilstanden hva gjelder forvaltning av småviltjakt og innlandsfiske. Det gjelder blant annet Nesseby kommune i Øst-Finnmark. Hva innlandsfisket angår uttaler man at dette har et selvstendig rettsgrunnlag ved siden av lovgivninga:

«Retten kan dermed ikke uten videre oppheves eller dramatisk innskrenkes. Rettens grunnlag innebærer også at FeFo må disponere over den slik at den lokale befolkningens fiske i vann og vassdrag som denne tradisjonelt har benyttet, ikke fortreges av tilreisende fiskere».⁶

Hva småviltjakta angår er også dette ifølge Finnmarkskommisjonen en opprinnelig rettighet som i likhet med innlandsfisket er lovfesta gjennom Finnmarksloven, og at heller ikke den uten videre kan oppheves eller dramatisk innskrenkes. Finnmarkskommisjonen uttaler videre:

«Rettens grunnlag og karakter innebærer også at FeFo må disponere over den slik at den lokale befolkningens jakt og fangst i deres tradisjonelle høstingsområder i Nesseby ikke blir fortregt av andre. Dette innebærer blant annet at lokalbefolkningen har krav på et visst fortrinn ved ressursknapphet, men at også andre har adgang til de aktuelle områdene i den grad dette ikke er til hinder for den lokale bruken».⁷

Disse autoritative vurderingene tilsier at lokalbefolkningas bruk av har forrang, og innebærer en oppfordring til FeFo om å legge seg på en annen praksis når det gjelder forvaltninga av disse naturgodene i forhold til utlendingers bruk.

5) FeFo: "Høring - reguleringer av innlandsfiske på Finnmarkseiendommen" 24.4.15

6) Finnmarkskommisjonen 2015, pkt. 8.2.8.8, s 104
7) Finnmarkskommisjonen 2015, pkt. 8.2.9.8, s 114

EØS-bestemmelsene

Utvalget er glad for at Sametinget i vedtaks form klart har slått fast at Finnmarkseiendommens forvaltning må skje ut fra en forståelse av at lokalbefolkninga har et selvstendig rettsgrunnlag i sedvane og alders tids bruk mht. utnyttelsen av de fornybare naturgodene. Likeledes at lokalbefolkningas bruk skal videreføres og ikke fortrennes av andre.⁸

Sametinget drøfter også i det samme vedtaket alternativer for å komme klar av EØS-bestemmelsene, blant annet kommer man inn på en overgang til samme type regelverk som i statsallmenningene. Man viste også til at sentralmyndighetene slo fast at samisk kultur ikke skulle bli skadelidende da EØS-avtalen i sin tid ble inngått. Gruppen er enig i det.

I Stortingsproposisjon nr. 100 (1991-92) - «Om samtykke til ratifikasjon av Avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (EØS)» – går det nemlig klart frem at grunnlaget for samepolitikken i Norge ville stå fast, og at de lovene og konvensjonene som var vedtatt eller ratifisert ikke ville bli svekket som en følge av EØS-avtalen. Videre ble det slått fast at EØS-avtalen ikke berører Norges mulighet til å videreføre en selvstendig minoritets- og urbefolkningspolitikk, og man var helt eksplisitt i at "Kulturbevarings- og bosettingshensynet kan (...) ivaretas som i dag".

Når det gjelder spørsmålet om tilnærma allemannsrett eller ikke i Finnmark for alle EØS-borgere var det i prinsippet allerede behandla av ESA – overvåkingsorganet for overholdelse av EØS-avtalen - før Finnmarksloven ble vedtatt i 2005.

I en konkret klagesaksbehandling i 2000 - 2001 betvilte nemlig ikke ESA Norges rett til å gjennomføre egne ordninger for spesielle grupper eller kategorier av den norske befolkningen, for

8) Sametingets plenum, sak 019/14 - Oppfølging av Finnmarksloven. Pkt. 9.

9) EFTA Surveillance Authority. Brev til den norske EU-ambassaden, 29.6.2001.

10) Jf. justiskomiteens henvisning i 2005 til – lakse- og innlandsfiskelova §22, villtova §31 og fjellova

eksempel samene, eller av etniske eller kulturelle årsaker. Det måtte imidlertid skje gjennom ordninger som ikke var direkte diskriminerende.⁹ Det betyr at en slik sikring av grunnlaget for samisk kultur kunne skje gjennom ordninger som gjaldt alle i den aktuelle regionen, men at andre som bodde i Norge måtte stilles på linje med øvrige EØS-borgere.

Vurdering av alternativer

Flere aktuelle muligheter for å bedre situasjonen i Finnmark er mulige. Etter utvalgets vurdering må FeFo, eventuelt i samråd med aktuelle myndigheter, bruke de mulighetene som finnes for å stanse den ukontrollerte utviklingen innen innlandsfisket og småviltjakta i Finnmark.

FeFo-styret kan gjøre et vedtak om at man går tilbake til regelverket man hadde før 2007 til Finnmarkskommisjonen har gjort seg ferdig med sitt arbeid. Det vil ganske sikkert avstedkomme klager til ESA. I en slik klagebehandling vil forsikringene som ble gitt ved inngåelsen av EØS-avtalen, om at samiske interesser ikke på noen måte vil bli skadelidende, måtte stå sentralt.

En tilbakevending til regelverket fra før 2007 innebærer en gjeninnføring av 5-kilometerssonen, men man kan også velge en alternativ variant – nemlig at jakt og fiske for utlendinger og ikke-finnmarkinger tillates på Finnmarkseiendommens grunn når dette gjøres under ledelse av en lokal guide. Fremmede brukeres tilgang kan også begrenses ved at jakt- og fiskekort kun kan kjøpes på lokale utsalgssteder i Finnmark.

Slik også Sametinget har vært inne på kan en aktuell løsning være at FeFos inntekter fra jakt og fiske skal tilbakeføres aktiviteten og trekkes ut av den kommersielle delen – det vil si inntekter av for eksempel grunnavgifter, tomter, bergverk og grus. Dermed ville man komme på linje med statsallmenningene hvor man kan stille bostedskrav – det vil si Norge - som grunnlag for en bedre rett eller adgang til å drive jakt og fiske, uten å komme i strid med EØS-avtalens bestemmelser.¹⁰

Ut fra hensynet til samisk kultur og en forsvarlig

gjennomføring av Finnmarkskommisjonens og Utmarksdomstolens arbeid er annen aktuell lov- endringsmulighet at Finnmarkslovens paragraf 25 om *adgang for enhver* strykes, og erstattes med at FeFo kan gi andre enn finnmarkinger adgang etter nærmere bestemmelser.

Den enkleste og hurtigste måten å komme bort fra den uverdige situasjonen man nå har, ligger imidlertid helt klart hos FeFos. Der kan man gjøre et styrevedtak om at finnmarkinger har rett til jakt og fiske i fylket, og at de kan skissere ordninger som sikrer at andre har adgang etter nærmere regler.

En slik regional bestemmelse om fravik fra EØS-regelverket har man, ifølge ESA, full adgang til når den bygger på hensynet til samisk kultur. Det vil også innebære at alle EØS-borgere utenom Finnmark, også norske, stilles på linje – noe ESA også uttrykkelig har presisert. For gruppa er imidlertid hensynet til sikring av samisk og annen *meahcásteapmi* i Finnmark det sentrale.

Vi føler oss overbevist om at FeFo, i samråd med utmarksbrukerne i Finnmark, vil finne løsninger som gir både innenlandske og øvrige EØS-borgere en rimelig tilgang til både jakt og fiske i fylket – uten at det går på bekostning av finnmarkingenes egen gamle høstingsbaserte *meahcásteapmi*.

Vår oppfordring til Sametinget er derfor at man i areal- og miljømeldinga, og i sin daglige politikk, legger stor vekt på å sikre de rettighetene til utmarksutøvelse som samene og finnmarkingene er tillagt etter Finnmarksloven.

Et annet spørsmål som utmarksgruppa ikke går dypere inn på, men som har direkte betydning for samisk *meahcásteapmi*, har å gjøre med FeFos respons på avjørelser fra Finnmarkskommisjonen. For eksempel kan man tenke seg tilfeller hvor kommisjonens avgjørelser går i favør av at bygdene gis større grad av forvaltningsrett

over sine tradisjonelle bruksområder. Et relevant spørsmål i en slik forbindelse vil være om det er i tråd med ønsket om å styrke samisk *meahcásteapmi* hvis disse bygdelagene får FeFo som motpart i slike saker i utmarksdomstolen for Finnmark.

Tiltak

- For å sikre samisk og annen tradisjonell utmarksutøvelse i Finnmark, må Sametinget gå inn i en dialog med FeFo og sentrale myndigheter for å stanse den utilbørlige utenlandske konkurransen i forhold til innlandsfiske og småviltjakt.
- Sametingets representanter i FeFo-styret bør arbeide aktivt for å stanse den ukontrollerte konkurransen om innlandsfisket og småviltjakta i Finnmark.

Samerettsutvalget II - nou 2007: 13. Bind a. Den nye sameretten (sru II)

I likhet med for Finnmarks vedkommende er det gjennomført samerettslige utredninger for resten av det samiske bosetningsområdet fra Troms til den nordligste delen av Hedmark - Den nye sameretten. NOU 2007:13 Bind A og B. Mange av disse forslagene har i aller høyeste relevans for utmarksgruppas arbeid. Men – ingen av forslagene fra 2007 er så langt fulgt opp gjennom en politisk behandling.

Kartlegging og anerkjennelse av eksisterende rettigheter til grunn- og naturressurser står sentralt i utredninga.¹¹ Vurderingene munner ut i et forslag til lov om kartlegging og anerkjennelse av eksisterende rettigheter i de tradisjonelle samiske områdene fra og med Troms fylke og sørover. Dette synliggjøres i kartleggings- og anerkjennelsesloven med opprettelse av en kartleggingskommisjon og utmarksdomstol.

I forbindelse med disse organenes arbeid heter det at «... den samiske dimensjonen må tillegges betydelig – og ofte avgjørende – vekt ved

11) Det følgende er henta fra det norskspråklige sammendraget i NOU 2007:13. Bind A, s. 69-82

organenes vurdering av om krav skal tas under behandling, slik at krav med samiske aspekter som et utgangspunkt skal utredes og avgjøres».

Videre foreslås det nye forvaltningsordninger for gjenværende statsgrunn i tradisjonelle samiske områder i Troms og Nordland, hvor statsgrunnen i disse fylkene utgjør 45% - snaut 30 000 av vel 65 000 km². Et flertall har foreslått en ny forvaltningsordning som innebærer at eierrådigheten til denne grunnen overføres til et nytt eierorgan - *Hålogalandsallmenningen*.

Formålsbestemmelsen er utformet etter mønster av den som fins i Finnmarksloven, men slik at ikke bare innbyggerne i området og hensynet til samisk kultur, men også den øvrige allmenheten nevnes. Hålogalandsallmenningens styre skal ha seks medlemmer, hvorav to medlemmer med personlige varamedlemmer oppnevnes av Sametinget, to av Nordlands fylkesting og to av Troms fylkesting.

Når det gjelder inntektsdisponering er det foreslått en bestemmelse som forplikter Hålogalandsallmenningen, etter å ha avsatt midler til egen drift, at festeinntekter og andre grunneierinntekter skal tilbake til de lokalmiljøene hvor inntektene er generert.

Administreringen av utmarksrettigheter på Hålogalandsallmenningens grunn foreslås lagt til «inntil seks» regionale utmarksstyrene. Disse skal oppnevnes av kommunestyrene i vedkommende region. De er frittstående organer som verken er underlagt Hålogalandsallmenningen som grunneier eller de kommunene som oppnevner styrene.

Hver kommune i vedkommende region skal ha minst ett styremedlem, slik at styret til sammen har minst sju medlemmer. Det skal være minst to representanter for reindrifta og to for jordbruket. Reindrifts- og jordbruksrepresentantene skal alltid ha flertall i styret selv om det består av flere enn 7 medlemmer. Inntektene fra utmarksutnyttelsen i vedkommende region skal forbli i regionen.

Utvalget foreslår en regulering av rett til jakt, fangst og fiske som i all hovedsak viderefører dagens regelverk for slik virksomhet på statsgrunn, og utmarksstyrene innenfor alminnelige rammer kan regulere utnyttelsen av jakt, fangst og fiske. Man slår også fast at reindrifta har et særlig rettsgrunnlag på Hålogalandsallmenningens grunn.

Hva Sør-Norge angår meiner et flertall at statens folkerettslige forpliktelser om sikring av samiske rettigheter og samisk deltakelse i forvaltningsordningen for grunn og naturressurser på statseid grunn i de sørsamiske områdene kan ivaretas ved revisjon av fjelloven. Den geografiske avgrensinga her er statsallmenninger i Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag og Hedmark hvor det drives samisk reindrift.

Utvalget foreslår at det skal fastslås i fjelloven at retten til samisk reindrift, der slik reindrift har vært drevet fra gammelt av, er en selvstendig bruksrett i statsallmenningene på linje med andre bruksrettigheter med grunnlag i alder tids bruk. Et annet forslag er at reindriftras representasjon i fjellstyrene skal lovfestes, og at både jordbruk og reindrift skal ha to styremedlemmer hver.

Det foreslås også en hjemmel for kongen til å slå sammen to eller flere fjellstyrene dersom hensynet til utøvelse av samisk reindrift i fjellstyrenes forvaltningsområde tilsier det. For å sikre samisk innflytelse på statens grunneierdisposisjoner i statsallmenningene bør ett av medlemmene i Statskog SFs styre oppnevnes etter forslag fra Sametinget.

Et ytterligere forslag er at ved elgjakt på grunn eid av staten, FeFo og Hålogalandsallmenningen i det samiske reinbeiteområdet skal utøvere av samisk reindrift, ved reguleringer av adgangen til deltakelse i jakten, anses som innenbygdsboende.

Hva angår konsultasjoner og saksbehandling ved tiltak som kan få virkning for naturgrunnlaget i tradisjonelle samiske områder vil, foruten

Sametinget og andre samiske rettighetshavere og interesser, for eksempel reindrifstøvere og representanter for samiske lokalsamfunn, ha rett til å bli konsultert i den utstrekningen de kan bli direkte berørt av det aktuelle tiltaket. I følge SRU II er det også verdt å merke seg at ILOs praksis viser at konsultasjonsplikten ikke bare gjelder for staten som utøver av offentlig myndighet, men også for organer som på vegne av staten utøver grunneierrådighet i tradisjonelle urfolksområder.

Tiltak

- Gruppa anbefaler at oppfølging av forslagene fra SRU II gis høy prioritet.

Faggrupperapporten «forenkling av utmarksforvaltningen»

I tillegg til Samerettsutvalgets forslag fra 2007 foreligger det også en faggrupperapport fra 2013 - «Forenkling av utmarksforvaltningen», hvor det anbefales å gi kommunene større innflytelse over utmarksforvaltninga.

Sett fra samisk side er det imidlertid visse kriterier som må oppfylles i en fremtidig utmarksforvaltning. Et av de er at samisk reindrift som drives fra nordre del av Hedmark til Finnmark ikke må få et enda mer innviklet byråkratisk system å forholde seg til enn i dag. Noe annet det også bør tas høyde for er at dårlig kommunal økonomi kan føre til at det legges til rette for tiltak som setter et ytterligere press på tradisjonell samisk utmarksbruk.

I forhold til den videre behandling av forslagene fra faggruppa er det imidlertid helt grunnleggende at en omlegging av utmarksforvaltningen ikke må komme i veien for en reell behandling og gjennomføring av forslagene til en ny forvaltning av utmarksarealene fra og med Troms til og Hedmark. Det er naturlig at disse behandles først. Så får man vurdere om det er behov for fortsatte forenklinger ut over det.

Gruppa har også merka seg at faggrupperapporten ikke har omtalt at det samiske kulturgrunn-

laget i betydelig grad fortsatt i dag er knytta til *meahcci*, med det folke- og internrettslige vern og rett til medbestemmelse som dette innebærer. Det er også en viktig grunn til at man bør behandle forslagene fra Samerettsutvalget II for det gjøres andre endringer i utmarksforvaltningen i det aktuelle området.

Gruppa har også registrert en annen bekymringsfull utvikling som er i gang. Det er planene om å utparsellere deler av statlige eiendommer og selge dem til private. Det vil vanskeliggjøre forholdene for reindrifta, og trolig også for annen utmarksutøvelse i slike nyprivatiserte områder.

Sør for Finnmark har private grunneiere allerede disposisjonsretten over til dels betydelige utmarksarealer, og staten bør ikke bidra til å øke størrelsen på disse. Det vil definitivt ikke bidra til samisk eller annen *meahcásteapmi*.

Forskning og forvaltning – kunnskap om samisk tradisjonell kunnskap

Etter vår oppfatning er det viktig at forvaltninga av bygger på en kombinasjon av tradisjonell og vitenskapelig kunnskap. Dessverre er det fortsatt slik at den tradisjonelle kunnskapen ofte defineres som partsinnlegg, og settes på sidelinja. Det vil si at det i mange tilfeller en avstand mellom de som står for den offentlige forvaltninga av utmarksgodene, og den tradisjonelle samiske bruk av disse. Det har sammenheng med den kulturelle dimensjonen. Fagfolk innen dette feltet, biologer og naturforvaltere, har bare i liten grad gjennom sin utdanning lært noe om samisk kultur. Det vil si at tradisjoner og verdier når det gjelder naturbruk heller ikke er belyst. Urfolksretten er knapt noe fremtredende tema innenfor slike utdanningsretninger.

En viktig forutsetning for at samisk utmarksutøvelse skal anerkjennes og få sin rettmessige status er at forskere og forvaltere har kunnskap om både samisk historie, kultur, og samenes tradisjonelle naturforvaltning. I dag er dette en stor

mangel både innenfor forskning og forvaltning.

På en rekke felter – stikk i strid med både nasjonalt og internasjonalt lov- og regelverk – blir samisk tradisjonell kunnskap satt til side eller definert som irrelevant, eller som ikke-kunnskap. Det gjelder blant annet innenfor lakseforvaltninga hvor postulatet fra biologisk hold er at det kun er overfiske som fører til en påstått nedgang i laksebestanden. Særlig markant er dette for Deatnu/Tanavassdragets vedkommende – hvor laksefisket har vært en bærebjelke for samisk kultur i utallige generasjoner. I dette vassdraget har man hatt en dramatisk endring i predatorforvaltninga, fra lokal til offentlig styrt forvaltning. De fleste av de tidligere lokale forvaltningstiltakene er blitt kriminalisert, men dette blir avfeid som helt irrelevant når det gjelder en mulig negativ virkning på laksebestanden. Slik kan det ikke fortsette verken der eller på andre felter hvor samisk tradisjonell kunnskap ikke blir respektert. Sametinget må derfor være en enda sterkere pådriver for å få endra dette.

I nasjonalt regelverk må det stilles krav til høyere utdannings- og forskningsinstitusjoner om at naturforvaltere og biologer skal ha innføring i samisk historie, kultur og tradisjonell kunnskap. En gjennomføring av et slikt prinsipp vil få en positiv innvirkning et stykke inn i fremtida, men det må også gjøres grep for å bedre kunnskapsnivået på dette feltet hos forskningsinstitusjoner og forvaltende organer i dag. Det gjelder Miljødirektoratet, fylkesmennenes miljøvernavdelinger (i samiske distrikter), SNO, reinpolitiet og FeFo. Forsknings- og utredningsinstitusjoner som legger premisser for forvaltningsmessige grep innenfor tradisjonell samisk naturbruk, for eksempel Norsk Institutt for Naturforskning, NINA, er minst like viktige.

De som står for og utarbeider grunnlaget for den obligatoriske jegerprøva er også viktige for å skape større forståelse for samisk jakttradisjon. I lærestoffet for denne prøva bør det derfor inkluderes elementer som bidrar til slik kunnskap.

Både forskning og forvaltning er avhengig av et

mest mulig helhetlig kunnskapsfundament når det gjelder samisk naturbruk for å kunne gjøre en relevant jobb når det gjelder ressursforvaltning i samiske områder. Derfor bør de omtalte organene tilbys obligatoriske kurs i tradisjonell samisk naturforvaltning og verdigrunnlaget som en slik forvaltning har hvilt på. Et slikt kurs bør også gi en innføring i det internasjonale og nasjonale regelverket som pålegger aktuelle myndigheter.

En annen viktig side ved dette er det lokale engasjementet og deltakelsen i forvaltninga av naturgodene. Tidligere ble lokal og nedarva tradisjonell kunnskap anvendt direkte i naturforvaltninga. Derfor er det viktig at Sametinget og andre myndigheter bidrar til å styrke lokale kompetansemiljøer som har fokus på, og arbeider med innsamling og systematisering av slik kunnskap.

Slike kompetansemiljøer bidrar blant annet til at samiske stedsnavn blir bevart for etterslekta. Dét er særdeles viktig. Stedsnavn inneholder nemlig viktig kunnskap om økologi, historie og naturbruk. På mange måter kan man si at stedsnavnene er nøkkelen til forfedrenes kunnskap om landskapet og ressursene der. Det er kunnskaper som er viktige også for fremtidig utmarksbruk i samiske områder, og hjelpemidler som også er nyttige for en videreføring av tradisjonell forvaltning.

De lokale kunnskapssentrene er derfor svært viktige medspillere for å trygge og sikre samisk tradisjonell utmarksutøvelse. På mange måter kan man si at de representerer deler av samenes kollektive hukommelse, og kan yte viktige bidrag både i forhold til den oppvoksende slekt, samt til organer og institusjoner som må og skal ha kunnskap om tradisjonell samisk naturforvaltning.

Samisk naturbruk i nasjonalparker og verneområder

Vern og fredning av naturområder er begreper som ofte går hånd i hånd. På samisk har man begrepet *suodjaluvvon guovlu*, som kan oversettes med et verna eller beskytta område. Det andre begrepet er *ráfáiduvvon guovlu*, som direkte oversatt betyr et freda område.

Sett ut fra et tradisjonelt brukerperspektiv er det stor forskjell på *suodjaluvvon guovlu* og *ráfáiduvvon guovlu*. I mange samiske områder har man derfor erfart at planer om etablering av verneområder og nasjonalparker har møtt sterk motstand. Det skyldes frykten for at den tilvante *meahccásteapmi*, inklusive reindriftnas bruk – i i henhold til betydninga *ráfáiduvvon guovlu* (freda område) - vil bli hemma av de nye vernebestemmelserne.

Dette oppfattes som et paradoks av mange i forhold til begrunnelsen for vern – som gjerne er at man skal sikre «uberørte» områder for fremtida. Paradokset ligger i at det nettopp er den gamle samiske tradisjonelle bruken og forvaltninga av arealene som har vært så skånsom og bærekraftig at områdene fremstår som «jomfruelige» i dag.

Grappa har hatt liten mulighet til å gå nærmere inn på verneproblematikken. Likevel vil vi antyde at et vernekonsept som bygger på prinsippet *suodjaluvvon guovlu*, det vil si et beskytta område, er det som er kan være det mest aktuelle. Der vil man kunne videreføre både de skånsomme samiske bruksmåtene som har begrunna vernet, samtidig som samisk bruk tilpassa mer moderne driftsformer blir akseptert. Det vil si at man verner et område med den bruken som fins der, slik man for eksempel har i verdensarvområdet Laponia i den nordlige delen av Sverige. Der blir samisk tradisjonell bruk av *meahcci* videreført, og denne bruken kan fortsette også med de moderne komponentene som er kommet til. En ytterligere sikring av den samiske bruken ligger i at man har et samisk flertall i styret for dette verdensarvområdet.

Beskyttelse av eksisterende bruk og samisk flertall i styrene for verneområder i typiske samiske områder er legitimitetsanliggender som bør vies stor oppmerksomhet i det videre arbeidet med verneplaner i samiske områder også i Norge.

Motorferdsel

I forbindelse med bruken av er anvendelse av motorkjøretøyer, sommer som vinter, et aktuelt tema. Grappa har drøfta aspekter ved dagens motorferdsel i *meahcci*, og er av den oppfatning at en god del av dagens bruk av motoriserte kjøretøy ikke kan defineres som nyttekjøring. Grappa vil også advare mot tendenser til en utvikling hvor bruk av blant annet snescootere, firehjulinger og terrengbiler nærmest defineres som en allemannsrett. Det vil være til hinder for samisk og annen *meahccásteapmi*, og ikke fremme denne aktiviteten på en fornuftig måte. Man bør også være oppmerksom på tendenser i retning av at argumenter om bruk av blir et skalkeskjul for rein fornøyelseskjøring.

Reindriftna har en selvsagt rett til å bruke slike kjøretøyer i forbindelse med sin næring. Med hensyn til andres utnyttelse av naturgodene i med motoriserte fremkomstmidler, står grappa for det samme synet som Sametingets arealmelding – Leve i landet på landets vis - fra 2009:

«Det er nødvendig å legge opp til ulik behandling av søkerne. Bygdfolk som lever av landskapet og ressursene skal kunne behandles annerledes enn fritidskjøreren utenfra. Ved press må kommunens, eller bygdas befolkning kunne prioriteres framfor utenbygds folk».

Grappa er oppmerksom på at det fra tid til annen kan forekomme gnisninger mellom reindriftnas og lokalbefolkningas behov i forbindelse med kjøring i *meahcci*. Dette kan avhjelpest gjennom alternative kjøretraseer når det er rein i området, og ved en lempeligere dispensasjonspraksis når reinen bruker andre beiteområder. I slike tilfeller er fleksibilitet og tilpasningsvilje et nøkkelord. Enklere prosedyrer for stenging, åp-

ning og etablering av alternative traseer vil være et konstruktivt og gnisningsdempende tiltak. Likeledes er det viktig at reindrifta trekkes med i planlegging av nye scooter- og barmarksløyper.

En mulighet som gruppa har vært inne på er at det må kunne gis en lovhjemmel for å pålegge kommunene å utarbeide samhandlingsplaner for reindrifta og annen bruk. Slike planer kunne bidra til økt fleksibilitet.

Etter gruppas oppfatning bør det også gjøres en studie som kan bringe frem de beste praksiser når det gjelder å håndtere motsetninger mellom reindrift og *meahcásteapmi*, det vil si hvordan man rundt om i det vidstrakte reindriftsområdet har funnet frem til ordninger som har vært tjenlige både for reindrifta og de fastboende.

Et annet forhold som er etterlyst av gruppa er forskrifter til endringene i motorferdselsloven som har åpna for at det skal bli enklere å opprette løyper for rein fornøyelseskjøring. Disse forskriftene bør inneholde bestemmelser som hindrer unødig press på ressursene i *meahcci*, herunder reindriftas legitime rettigheter.

Sjøsamene

Gruppa har i det vesentlige forholdt seg til fastlandets ressurser og naturgoder, men finner det riktig og naturlig også å peke på noen av de utfordringene som særlig sjøsamene står overfor i forhold til sine tradisjonelle næringer, utenom bruken av fastlandets ressurser.

De sjøsamiske områdene sliter fortsatt med de kumulative konsekvensene av tidligere tiders politikk. Det gjelder ikke minst fornorskinga, og den hundreårige kampen mot bruk av aktive

redskaper og fiske med havgående fartøyer inne på fjordene. Denne rovdrifta bidro til en sterk svekkelse av næringsgrunnet for dem som hadde basert seg på kombinasjonsnæringer med fjordfiske og *meahcásteapmi* som vesentlige elementer.

Mangelen på aksept av grunnleggende rettigheter til sin urgamle næring er likevel den største utfordringa sjøsamene nå står overfor. Status etter mer enn to-tre tiår med utredninger, hvor de fleste av disse har konkludert med at sjøsamene har en rett til sjøfiske ut fra folkerettslige bestemmelser og alders tids bruk, er at resultatet etter den politiske behandlinga av de sjøsamiske rettighetene i 2012 er blitt det stikk motsatte. Landets øverste myndighet, Stortinget, slo da fast at verken alders tids bruk, urfolksretten eller en kombinasjon av de to rettsgrunnlagene gir noen grunnleggende rett til sjøfiske verken for sjøsamene eller den øvrige regionale befolkning i nord.¹²

Sjølaksefiskerne – hvorav svært mange er sjøsamer – har også opplevd store negative endringer i om lag de siste femti år. Det dreier seg om kraftige innskrenkninger i redskapsbruk og fisketid, og et dramatisk prisfall på villaks som en følge av den enorme veksten i oppdrett-sindustrien. I samiske områder sør for Finnmark er sjølaksefisket nesten helt borte, mens det blir færre og færre sjølaksefiskere også i det nevnte fylket. Folk føler at de overhodet ikke når frem til de bestemmende myndigheter med sine synspunkter. Det gjelder særlig i forhold til blant annet innskrenkning av fisketider og innstramninger i redskapsbruken og sel som tar laks fra garna og ødelegger laksebruk. Mange spør også om hvorfor deres tradisjonelle kunnskap ikke har noen verdi i forvaltningsammenheng.

Nå står man også overfor den største inngrepsutfordringa som fjordene i de samiske områdene i det nordligste Norge noen gang har vært utsatt for. Det er den raske veksten innen loppdrett-sindustrien, og dermed behovet for stadig nye sjøarealer hvor man kan etablere seg.

12) Denne vurderinga bygger på « Proposisjon 70 L (2011–2012, om endringar i deltakerloven, havressurslova og Finnmarksloven (kystfiskeutvalet) » - 16.3.2012, « Innstilling fra næringskomiteen om endringar i deltakerloven, havressurslova og Finnmarksloven (kystfiskeutvalet). Innst. 336 L (2011–2012) – avgitt 29.5.12. Debatten i Stortinget, mandag 4.6.2012, sak nr. 2. om "Innstilling fra næringskomiteen om endringar i deltakerloven, havressurslova og Finnmarksloven (kystfiskeutvalet)".

Disse etableringene kan blant annet medføre:

- Ødelegging av gyteplasser for torsk og andre fiskeslag.
- Fortrenging av lokalbefolkninga fra tradisjonelle fiskefelter for hvitfisk som torsk og sei.
- Fortrenging fra etablerte sjølaksefiskeplasser som er brukt i generasjoner.
- Rømminger – noe som bidrar til å svekke genmaterialet hos villaksstammene.
- Lakselus – som er en meget sterk trussel mot villaksen.
- Forurensing fra fôr og kjemikalier som påvirker livet i havet negativt der oppdrettslokalitetene ligger.

Men sjøsamene og den lokale befolkning der oppdrettsindustrien ønsker å etablere seg har ingen formell status når det gjelder å motsette seg slike etableringer. Det vil si at lokalbefolkninga dermed må kjempe mot noen av de største oppdrettsselskapene i verden hvis vedkommende kommune har sagt ja til oppdrattsindustri. Det er ikke en kamp på like premisser.

Konkluderende forslag

En totalgjennomgang av lover og regler som hindrer tradisjonell bruk.

- Sametinget bør gjøre en totalgjennomgang av lover og regler som i dag stiller seg hindrende i veien for at folk skal kunne utnytte lokale naturgoder i tråd med alders tids bruk og urfolksrettens prinsipper, og bruke alle tilgjengelige kanaler for å sikre denne retten.

Egen lovparagraf for å understreke den identitetsmessige og kulturelle verdien av meahcci?

- For å skape større prinsipiell likeverdighet mellom de samiske gruppene er en aktuell mulighet at det for eksempel i sameloven innføres en paragraf om betydninga av for samisk kultur.
- Et tentativt innhold kan være at et viktig grunnlag for samisk kultur ligger i utnyttelsen av de fornybare naturgodene. Videreføring av samisk utmarksutøvelse har derfor stor betydning for samisk kultur og identitet? For eksempel:
 - *Bruken av meahcci har fra de tidligste tider vært et sentralt grunnlag for samisk kultur. Samisk utmarksutøvelse har derfor et selvstendig grunnlag som bør reflekteres i lov og regelverk.*

Alternativt:

- *Bruken av meahcci har fra de tidligste tider vært et sentralt grunnlag for samisk kultur. Samisk meahcásteapmi har derfor et selvstendig grunnlag som et viktig tolkningsmoment ved anvendelsen av lov- og regelverk innen areal- og miljøsektoren.*

Underlagsdokumenter og litteratur

Aikio, Aimo: Olmmoš han gal birge. Áššit mat ovddidit birgema. Karasjok 2010.

Finnmarkskommisjonen: Rapport Felt 2 Nesseby. Finnmarkskommisjonen 13. februar 2013.

FeFo: Høring - reguleringer av innlandsfiske på Finnmarkseiendommen, 24.4.15.

FeFo: Strategisk plan for FeFo, vedtatt i styret 15.12.2015.

Henriksen, Jan Erik: Mii lea birgen ja man árvvus lea dat otná sámi servodágas? Under trykking i Sámi Dieđalaš Áigečála.

Leem, Knuud: Beskrivelse over Finmarkens Lapper. Kiøbenhavn 1767.

Sametinget: Sak SP 019/14. Oppfølging av Finnmarksloven.

Sametinget: Sak SP 044/15. Sametingets redegjørelse om areal og miljø.

Sametinget: Leve i landet på landets vis. Sametingets arealmelding 2009.

Sametinget: Sametingets planveileder. Veileder for sikring av naturgrunnlaget for samisk kultur, næringsutøvelse og samfunnsliv ved planlegging etter plan- og bygningsloven (plandelen). 2009.

Sametinget: Sametingets retningslinjer for vurderingen av samiske hensyn ved endret bruk av *meahcci*/utmark i Finnmark. 2007.

Stortingsproposisjon nr. 100 (1991-92) - Om samtykke til ratifikasjon av Avtale om Det europeiske økonomiske samarbeidsområde (EØS).

Qvigstad, Just: Lappische Sprichwörter und Rättsel. Kristiania 1922.

Vedlegg

Innspill til Sametinget i forbindelse med reindriftsmeldinga – særlig sørsamisk båatsoe - reindrift

I henhold til mandatet kan gruppa komme med innspill til Sametinget også når det gjelder forhold som ikke faller direkte inn under begrepet utmarksutøvelse/*meahcásteapmi*.

Gruppa vil benytte seg av denne muligheta når det gjelder enkelte reindriftsspørsmål, og håper at de kan vurderes i forbindelse med utarbeidelsen av en ny reindriftsmelding. Dette gjelder i første rekke sørsamisk reindrift som lenge har vært under sterkest press. Det skyldes i første rekke en meget svakt begrunna tese fra slutten av 1880-tallet om at sørsamene var kommet nordfra og relativt seint hadde etablert båatsoe i de sørligste områdene.

Når det gjelder spørsmålet om dagens forvaltningsregime er tilpasset utmarksbrukernes behov, er det nødvendig at reindriftsmeldinga også har fokus på samer som ikke lenger har båatsoe som levevei. I de sørligste delene av Saepmie er rettighetene til *meahcásteapmi* sterkt knytta til reindriftssamene, mens de som har mistet tilknytninga til denne har i stor grad mistet retten til småviltjakt og fiske. For å bedrive den slags virksomhet må man kjøpe jakt og fiskekort, noe som i seg selv betyr at man har tapt retten.

Med tapet av reindriftsretten mister man også en annen viktig kulturell tilgang eller ressurs, retten til å ta emner til duodjiproduksjon fra skog og mark. I gruppa er det fremholdt at uten rein er man nærmest rettsløs som same i sør-området.

Et annet dilemma som er påpekt i gruppa er å sikre beitero for dyrene, for eksempel ut fra et forholdstall om hvor mange prosent av beiteområdene som er lengre enn 5 km unna inngrep. I forbindelse med beitero registrerer man også at antallet bevegelige inngrep også øker – blant annet i form av ulike sportsarrangementer og villmarksturisme. Derfor bør det komme klarere

regler også for slike tiltak i forhold til å sikre flokkene den nødvendige ro.

Grappa har også med interesse merka seg et helt nytt forslag om at samisk båatsoe bør komme på UNESCOs verdensarvliste. Det er noe som bør omtales i forbindelse med reindriftsmeldingene. Ikke minst interessant er det i sørsamisk område hvor man har verdensarvstedet Røros, hvor det også snakkes sørsamisk som finnes UNESCOs liste over truede språk.

I rapporten har grappa etterlyst fremdrift i forslagene fra SRU II. Selbu-, Svartskogenssaka, og Girjasmålet, hvor det nylig er kommet en positiv dom, gir sentrale premisser for det videre rettighetsarbeidet – noe som forhåpentligvis bidrar til en faktisk anerkjennelse av samenes rettigheter også i det sørsamiske området.

I dag er reindriftssamene kun gitt sete i enkelte fjellstyrer, mens andre styrer overhodet ikke innrømmer samene en slik plass. Etter gruppas oppfatning må man kunne møtes på jevnbyrdig basis og derigjennom bryte barrierer og øke forståelsen mellom folkegruppene. Derfor er det meget viktig at reindriftsrepresentanter får sin rettmessige plass i fjellstyrene slik SRU II har foreslått.

Den seineste utviklinga når det gjelder planlagte inngrep i reindriftsområder understreker også behovet for en raskest mulig behandling av SRU II. Et eksempel er den beslutninga regjeringa gjorde i uke 8 i 2016 angående Fosen og en storstilt vindkraftutbygging der. En tilsvarende prosess er i gang i Kalvvatnan i Nordland, og i Sør-Trøndelag har man et liknende tiltak under planlegging i Selbu kommune.

En behandling av SRU II hadde vært både riktig og nødvendig før endelig vedtak blir fattet i slike saker. Trolig ville det da kommet enda tydeligere frem at reindriftssamene har grunnleggende rettigheter i disse områdene, og at der foreligger en samisk bruksrett.

Selbusaka i Høyestereti 2001 var et tidsskille

og rettsskille. Det som hendte i Selbu-saka var viktig med “speilvendingsprinsippet”. Der ble samisk bruk gjennom svært langt tid anerkjent som rettsstiftende. Dette må også nedfelles i lovgivninga for å sikre eksistensgrunnlaget for urfolket i sør.

Sørsamisk båatsoe har også store problemer i forhold til manglende gjerdehold og erstatningsutbetalinger til grunneiere i forbindelse med rein som kommer inn på innmark. Det kan ikke fortsettes slik som nå.

Tidligere fylkesmann i Sør-Trøndelag, Jørn Krog (nå avdød), tok i 2014 til orde for å endre loven slik at grunneiere får ansvaret for gjerdehold som sikrer innmark mot tamrein. Fylkesmannen ville reise spørsmålet om gjerdeplikt for ansvarlige departementer og argumentere for en endring. Videre foreslo han at det kollektive ansvaret innad i reinbeitedistriktet måtte oppheves. (Se blant annet hans kronikk i Adresseavisen, «En lite ærerik historie», 23.9.14.) Grappa støtter dette fullt ut. Det er ingen rimelighet i at det er forskjellsbehandling mellom rein på utmarksbeite og storfe på utmarksbeite.

Det rammer hardt i små lokalsamfunn at gjerdeplikten nedfelt i Reindriftsloven ikke regulerer bøndene og jordbrukernes plikt til å skjerme sin innmark mot utmarksbeitende dyr. Dermed blir reindriftsloven i slike tilfeller en begrensende lov for reindriftssamene. Det tar også bort fokus fra at alle i slike områder må bidra til at det ikke oppstår så mange konflikter. Det er ikke konflikt-dempende med stimulering fra staten til fjellnære nydyrking og opprettelse av fellessetre i fjellet som man ikke er pliktige til å gjerde inn. Man vet at dette forårsaker mange konflikter rundt omkring på de stedene det blir dyrka.

Dette er også et spørsmål i forhold til en rettferdig rettsutvikling. Det kan ikke være riktig at reindriftssamene må ut med skadeserstatninger når det er etablert jorder på reinbeiteland, og disse ikke gjerdes inn.

Skadeserstatningsloven er udemokratisk og

diskriminerende. Objektivt skadeserstatningsansvar, uansett skyld, gjelder ingen andre enn reindriftssamer, og må sies å være en anomali i rettssystemet. I stedet for å regulere dette med gjerdelov og gjerdeplikt har man søkt å løse dette med konfliktdempende inngjerdingstiltak. Det er i og for seg en måte å gjøre det på, men gjerdene må også vedlikeholdes. Det blir interessant å se hvem som bekoster den utgifta.

Liberalisering av motorferdselloven, som åpner for motorisert ferdsel i utmarka av rekreasjonshensyn for storsamfunnet, blir også en belastning for den samiske båatsoe. Den økte ferdselen vil kunne få kumulative virkninger og lede til konflikter ved at reinen kommer ned i dalførene der befolkninga anser at reinen ikke skal få oppholde seg.

I sørsamiske område merker man også klimaendringene. Snøføret på førjulsvinteren er stort sett borte. Det vil si at gjeterne ikke har mulighet til å følge flokkene så konstant som tidligere. Sammen med flere inngrep, både faste og bevegelige (rovdyr, økt ferdsel, mangel på støtte til sperregjerder), gjør det vanskeligere å hindre at flokker kommer inn i områder hvor de ikke skal være.

Et annet forhold som gruppa er gjort oppmerksom på, er at grensene for lovlige og «ulovlige» (fredete områder for rein), ikke følger naturlige hindringer. Disse grensene bør flyttes slik at de følger langsetter elveløp eller dalfører, og at det dermed er naturlige geografiske avgrensninger mellom slike områder.

Gruppa vil også peke på reindriftas behov for nye arealer. Sørsamene har tapt områder i flere store rettssaker, og dermed viktige lavbeiter som bare reinen kan utnytte. I Østerdalen har det blant annet vært *båatsoe* i tidligere tider. Der gikk arealene tapt for reindriftssamene gjennom prosesser som man ikke ville anerkjent i dag. «Der finnes store områder med reinlav som bidrar til produksjon av det aller beste og sunneste kjøttet.

Slike ting bør det også fokuseres på i forbindelse med Sametingets reindriftsmelding.